

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra andragogiky a managementu vzdělávání

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vzdělávací potřeby seniorů a jejich motivace k dalšímu vzdělávání Educational needs of elderly and their motivation for education

Bc. Jana Kůnová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Veteška, Ph.D., MBA

Studijní program: Andragogika a management vzdělávání

Studijní obor: Andragogika a management vzdělávání

Rok odevzdání: 2021

Odevzdáním této diplomové práce na téma Vzdělávací potřeby seniorů a jejich motivace k dalšímu vzdělávání potvrzují, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Mělník 5.4.2021

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce panu prof. PhDr. Jaroslavu Veteškovi, Ph.D., MBA za veškerou pomoc a rady při jejím psaní. Dále bych ráda poděkovala paní Mgr. Izabele Noveské, MBA za čas a informace, které mi poskytla při našem telefonickém rozhovoru a také paní Ing. Boženě Mannové, Ph.D. za velmi upřímný a obohacující rozhovor v rámci mého průzkumu. V neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině a přátelům, kteří mě při studiu vždy podporovali a podávali mi pomocnou ruku.

ABSTRAKT

Diplomová práce na téma *Vzdělávací potřeby seniorů a jejich motivace k dalšímu vzdělávání* si klade za cíl analyzovat aktuální potřeby, zájem a motivaci v oblasti vzdělávání seniorů a přiblížit tak tuto problematiku širší veřejnosti. Teoretická část práce shrnuje základní pojmy a poznatky vztahující se k tématu edukace seniorů. Popisuje, jaké jsou možnosti, specifika a aspekty této oblasti, stejně jako existující a potenciální bariéry. Mimo jiné také poukazuje na celospolečenský význam vzdělávání seniorů, a to zejména v souvislosti se současným demografickým vývojem. Práce nastiňuje, jaké jsou budoucí výzvy, úskalí a možná východiska týkající se edukace této konkrétní skupiny populace. Dále se teoretická část soustředí na fenomén motivace. Shrnuje doposud získané základní poznatky dané problematiky, definuje druhy motivace, její funkci a roli jakou sehraává v účasti na dalším vzdělávání dospělých, zejména pak tedy u starších jedinců. Závěrečná praktická část práce se zabývá vzdělávacími potřebami a motivací seniorů z empirického hlediska. Průzkum zjišťuje, jaké jsou jejich důvody a pohnutky vedoucí k účasti na dalším vzdělávání a snaží se vyhodnotit vhodné způsoby či metody motivování. Veškeré empirické poznatky byly získány a analyzovány na základě uskutečněného online dotazníkového šetření mezi poskytovateli vzdělávacích programů pro seniory a dále dvou telefonických rozhovorů se zástupkyněmi pražských univerzit třetího věku.

KLÍČOVÁ SLOVA

edukace, gerontagogika, motivace, potřeby seniorů, senior, stárnutí, vzdělávání seniorů

ABSTRACT

The Diploma thesis titled *Educational needs of elderly and their motivation for education* has been aimed to provide an analysis of the current needs, interests and motivation in the area of education of elderly, and introduce this issue to the public. The theoretical part of the thesis provides a brief overview of the basic terms and findings related to the topic of seniors' education. It comprises a description of opportunities, specific features and aspects of the issue, including existing and potential barriers. Amongst other things, this chapter emphasises a society-wide significance of the seniors' education, considering, in particular, the recent demographic trends. The thesis outlines future challenges, difficulties and possible solutions associated with education of the respective social group. Further, the theoretical part focuses on the phenomenon of motivation. It sums up basic findings gained to date, defines individual types of motivation as well as the function and role motivation plays in terms of participation in further education of adults, particularly seniors. The final practical part has been devoted to educational needs and motivation of seniors from an empirical point of view. The survey suggests reasons and motives leading to participation in follow-up education programmes and strives to assess appropriate motivation methods and techniques. All empirical findings have been gained and analysed on the basis of an online survey performed with senior education programmes providers and two phone conversations with representants of Prague-based U3As.

KEYWORDS

Aging, education, gerontagogy, motivation, seniors' needs, senior, seniors' education

Obsah

Úvod	7
1 Vymezení základních pojmů	9
1.1 Edukace a vzdělávání.....	9
1.2 Další vzdělávání.....	9
1.3 Gerontagogika.....	10
1.4 Stáří a stárnutí	11
1.5 Senior	13
1.6 Ageismus	13
2 Možnosti vzdělávání seniorů.....	15
2.1 Univerzity třetího věku	15
2.2 Akademie třetího věku.....	16
2.3 Kluby seniorů.....	16
2.4 Virtuální univerzity třetího věku.....	16
2.5 Seniorská centra.....	17
3 Funkce a východiska ve vzdělávání seniorů	18
3.1 Aktivizace a péče o seniory	19
3.2 Budoucí výzvy	20
3.3 Senioři bez domova	22
4 Aspekty a specifika ovlivňující vzdělávání seniorů	23
4.1 Fyziologická specifika ve vzdělávání seniorů	23
4.2 Bariéry ve vzdělávání seniorů.....	24
4.3 Práce lektora	25
4.4 Metody a zásady ve vzdělávání seniorů	28
5 Vzdělávací potřeby	30

5.1	Druhy vzdělávacích potřeb	31
5.2	Analýza vzdělávacích potřeb	32
6	Motivace ve vzdělávání seniorů	34
6.1	Druhy motivace.....	34
6.2	Teorie motivace	35
6.3	Motivace ve vzdělávání dospělých	39
6.3.1	Vnitřní motivace seniorů ke vzdělávání	40
6.3.2	Vnější motivace seniorů ke vzdělávání	41
7	Průzkum vzdělávacích potřeb seniorů.....	43
7.1	Výzkumný problém	43
7.2	Cíl průzkumu	43
7.3	Popis zkoumané oblasti	44
7.4	Popis cílové skupiny	44
7.5	Metody výzkumu	44
7.6	Rozhovory.....	45
7.7	Výsledky dotazníkového šetření	49
8	Shrnutí výsledků průzkumu.....	60
8.1	Odpovědi na výzkumné otázky.....	61
8.2	Doporučení pro praxi	63
9	Závěr.....	64
	Seznam použitých informačních zdrojů	66
	Seznam příloh.....	70

Úvod

V této diplomové práci se zaměřím na seniory a problematiku jejich vzdělávání, což je, mimo jiné, předmětem aplikované vědní disciplíny zvané gerontagogika.

Poprvé jsem se s pojmem gerontagogika setkala na zahajovací přednášce mého magisterského studia, kdy o něm hovořil pan profesor Veteška. Tehdy mě zaujala velmi zajímavá myšlenka o vzdělávání a následném zapojování seniorů do pracovního procesu, čímž by bylo možné nejen kompenzovat demografický problém stárnutí obyvatelstva a úbytku pracovních sil, ale přispělo by se tak i k celkovému pozitivnímu efektu na životní podmínky starších lidí. Tato myšlenka je mimo jiné ústředním tématem politiky aktivního stárnutí, která se snaží o zapojování starších lidí do společnosti, zlepšení mezigeneračních vztahů a zajištění vysoké kvality života ve stáří. Významnou roli v těchto snahách zaujímá koncept celoživotního učení, v němž jsou, zvláště v posledních letech, vkládány velké ambice.

Vzdělávání je dnes chápáno jako proces, který probíhá po celou dobu našeho života a dávno je tedy překonána původní představa, že se má člověk učit pouze v mládí. Ačkoliv nevěřím, že vzdělávání je samo o sobě všeho spásné, jeho životní a společenský přínos je nepopíratelný. Aby však jeho přidaná hodnota měla skutečně viditelný efekt, je potřeba zajistit přístup ke vzdělání všem a v jakémkoliv věku.

Úloha vzdělávání starších lidí byla dlouhou dobu veřejností podceňována, ale i díky rozvoji disciplín jako je gerontagogika, se tento postoj daří částečně měnit. Výzkumy již několikrát potvrdily, že vzdělávací aktivity v postproduktivním věku napomáhají seniorům v resocializaci, zlepšují jejich fyzické i duševní zdraví, eliminují mezigenerační neporozumění a přispívají tak k lepšímu životu nejen jim, ale potažmo celé společnosti.

Samotné zpřístupnění vzdělání seniorům však není dostačující, respektive není dostatečně efektivní. Aby byla zajištěna jeho efektivita, je třeba dbát na potřeby, které senioři v souvislosti se vzděláváním mají. Identifikace a analýza těchto potřeb byl i úkol mé diplomové práce. Mým cílem bylo zjistit, jaké konkrétní vzdělávací potřeby senioři projevují a co je jejich hlavním důvodem a motivací k účasti na dalším vzdělávání.

Původně zamýšleným výstupem této práce byla analýza, která by porovnávala výsledky průzkumu mezi studenty seniory, jakožto vzdělávajícími se, a poskytovateli kurzů, jakožto vzdělavateli. Bohužel mé plány přerušilo vypuknutí epidemie covid-19 a následná vládní opatření, která znemožnila provedení průzkumu mezi účastníky vzdělávacích kurzů. Svůj záměr jsem tedy částečně přehodnotila a konečná analýza vychází pouze z dat získaných mezi poskytovateli programů dalšího vzdělávání.

I přes výše zmíněnou komplikaci pevně doufám, že má práce poskytne čtenářům relevantní informace a nová zajímavá zjištění. V neposlední řadě doufám, že se mi touto prací podaří přiblížit problematiku vzdělávání seniorů i těm, kteří by se jinak o dané téma nezajímali.

1 Vymezení základních pojmů

Se vzděláváním seniorů se pojí několik důležitých pojmů. Pro lepší orientaci a porozumění textu je vhodné si je hned na začátku objasnit.

1.1 Edukace a vzdělávání

Pojmem edukace se v souvislosti se vzděláváním dospělých nahrazují pojmy „výchova a vzdělávání“, které se pojí spíše s prostředím školy, tedy formálním typem vzdělávání. Slovo edukace v sobě zahrnuje všechny druhy vzdělávání, tedy formálního i neformálního charakteru.

Dle andragogického slovníku „*pojmem edukace vyjadřuje veškeré situace, při nichž probíhají nějaké edukační procesy, tj. dochází k nějakému druhu učení (záměrného i bezděčného). Edukace je tedy nejen učení a vyučování ve školní situaci, ale také rodinná výchova dětí, rekvalifikační kurzy pro dospělé, působení zdravotnické osvěty, samostudium cizího jazyka, výcvik záchrannářských psů apod.*“ (Průcha, Veteška, 2014 s. 343-349)

Beneš ve své publikaci zmiňuje, že se pojmem vzdělávání označuje „*takový typ edukace, která je záměrnou a řízenou činností. Tím se liší od edukace, která může být i nezáměrnou, např. osvojování si mateřského jazyka od rodičů.*“ (Beneš, 2014, s.17)

1.2 Další vzdělávání

Jednou ze dvou etap celoživotního učení je další vzdělávání. Jedná se o takové vzdělávání, které navazuje na počátečním formální vzdělávání a následuje po vstupu jedince na trh práce. Může být realizováno v rámci formálního či neformálního vzdělávání a je zaměřeno na různé spektrum vědomostí. Dělí se na profesní, občanské a zájmové. Bývá zaměřováno s pojmem vzdělávání dospělých, které probíhá v rámci formálního vzdělávání ve školách. Další vzdělávání však zahrnuje i neformální učení (například v rámci podnikového a zájmového vzdělávání) a informální učení, které se pojí se získáváním dovedností z každodenních zkušeností.

1.3 Gerontagogika

Gerontagogika nebo také geragogika či gerontopedagogika, je aplikovaná andragogická disciplína zaměřující se především na výchovu a vzdělávání seniorů. Samotný název vychází z řeckého slova *gerón*, do překladu znamenající stařec a slova *agogé* znamenající vedení. Doslova bychom tedy mohli přeložit jako „vést starce“. (Špatenková, Smékalová, 2015 s. 44-51). Poprvé byl tento pojem použit v roce 1962 Otto Friedrichem Bollnowem, jenž jím označil nauku o výchově starších lidí.

Dle Vetešky (2016, s. 155) „*Gerontagogika patří mezi aplikované andragogické disciplíny. Jejím hlavním zaměřením je výchovná a vzdělávací (edukační) práce s dospělými a seniory. Podstatou je výchova a vzdělávání ke stáří, tj. jak samotná příprava na stáří a stárnutí, tak především intencionální učení se ve stáří s důrazem na funkcionální působení prostřednictvím aktivizace, animace a vzdělávání (edukace).*“

Dle Benešové (2014, s.13) „*Gerontagogiku můžeme řadit k vědám reálným, humanitním, společenským. Je řazena do věd o výchově a svým zaměřením na konkrétní cílovou skupinu seniorů náleží mezi gerontologické vědy. Ve vztahu k vědám o výchově poskytuje gerontatotice největší oporu andragogika.*“

Gerontagogika je velmi mladá disciplína, která se v současné době stále ještě vyvíjí a její jednoznačné vymezení je proto velmi komplikované. Dalo by se říci, že se jedná o interdisciplinární vědní obor, který dále rozšiřuje vědy o výchově, jimiž jsou pedagogika a andragogika. Zatímco pedagogika se svým zaměřením orientuje na výchovu a vzdělávání dětí a dospívajících, andragogika na vzdělávání dospělých, geragogika svou pozornost obrací k seniorům. V širším pojetí ji pak můžeme také chápat jako snahu o animaci starších lidí, o poskytování pomoci v jejich krizových životních situacích a zajišťování péče v nejrůznějších oblastech. (Špatenková, Smékalová, 2015 s. 33-37)

„*Nedílnou součástí gerontagogiky je i poradenství, zabývající se životní pomocí, sociálně-právním poradenstvím, krizovou intervencí či zneužíváním seniorů, čímž se gerontagogika úzce propojuje i se sociální andragogikou. Zde jsou výchozími disciplínami sociální práce, sociální psychologie a sociální gerontologie.*“ (Veteška, 2016, s.157).

1.4 Stáří a stárnutí

Stáří a stárnutí je významným fenoménem, který se dotýká celé společnosti. Na své významnosti nabývá čím dál více, a to nejen ze socioekonomických a demografických důvodů stárnutí populace, ale i z důvodů čistě sociálních a psychologických. Každého z nás, dříve či později, téma stáří zasáhne, a je proto velmi důležité, abychom mu připisovali patřičnou důležitost. Problematikou stáří a stárnutí se hlouběji zabývá mezioborová věda zvaná gerontologie. Její subdisciplínou je pak sociální gerontologie, která popisuje a zkoumá vztahy mezi starými lidmi a společností.

Začátek stáří bývá nejčastěji vymezen pro období mezi 60 a 65 lety, což se více či méně shoduje i s obdobím, kdy jedinec odchází do starobního důchodu. Toto obecné vymezení může být sice zavádějící, ale využívá se pro zjednodušení nejčastěji.

Stárnutí je celoživotní velmi individuální proces, který nelze jednoznačně definovat a přístupy k této problematice se různí. Existují obecné kategorie, které jednotlivé etapy rozdělují. Nejčastěji se setkáme s následujícím členěním:

- 65 – 74 let: mladé stáří
- 75 – 84 let: staré stáří
- 85 let a více: velmi staré stáří (Benešová, 2014, s.20)

Světová zdravotnická organizace WHO uvádí toto rozdělení stáří:

- 60-74 rané
- 75-89 vlastní
- 90+ dlouhověkost

V odborné literatuře najdeme i označení třetí věk, který nastupuje po věku mládí a dospělosti, kdy jedinec ještě vede nezávislý život a tzv. čtvrtý věk, tedy období, kdy je jedinec již odkázán na druhé. (Veteška, 2017, s. 42).

Je třeba si uvědomit, že každý člověk je originál, a proto se liší i přístupy v pojetí stáří a stárnutí. Stárneme biologicky, sociálně i psychologicky, ale hlavně každý jinak.

Stáří je navíc v každé době i místě vnímáno odlišně, což může být dáno z velké části průměrnou délkou života, ale i sociokulturními specifiky dané oblasti. V našich podmínkách bychom ještě před padesáti lety za starého člověka označili každého čerstvého šedesátníka, dnes jsou to však lidé velmi aktivní a nezřídka vypadající mladší, než je jejich skutečný věk.

Pro znázornění mohu uvést příklad z vlastní rodiny, který demonstruji na fotografiích níže. Na obrázku č.1 vlevo můžete vidět mou babičku, tehdy ve věku 66 let již nemohoucí. Na obrázku č. 2 vpravo vidíte mě a mou maminku, které bylo v době pořízení snímku 65 let a stále velmi aktivní. Rozdíly jsou patrné.

Obrázek č.1: Babička 66 let (zdroj vlastní)

Obrázek č.2: Maminka 65 let (zdroj vlastní)

Nejen, že se starším lidem dnes daří vypadat lépe než předchozím generacím, ale troufám si tvrdit, že se jim daří i lépe žít. Jak významný vliv má na tyto projevy vzdělávání by bylo vhodným námětem pro další výzkum. Nicméně pro zachování ústředního tématu a limitů mé diplomové práce od fenoménu stáří dále opustím a přejdu k dalšímu pojmu, který se stářím bezprostředně souvisí.

1.5 Senior

Definice a jasné vymezení pojmu „senior“ je stejně komplikované jako výše zmiňované vymezení stáří. Dle České statistického úřadu: *„pojem "senior" není právní ani statistickou kategorií, ale kategorií spíše "sociologickou". Statistická definice seniora podle věku není u nás ani ve světě jednotná. Jinými slovy, chronologický věk není jednotným kritériem pro zahrnutí osoby do kategorie „senior“ společným pro všechny statistické výstupy.“* (Cieslar, 2012)

Ve velké míře se tento pojem používá v souvislosti s označením starého člověka, který již začal pobírat starobní důchod. Nicméně toto označení je pro naše podmínky nepřesné. V České republice se hranice odchodu do penze liší v závislosti na roku narození, době pojištění, u žen ještě na počtu vychovaných dětí. Při splnění konkrétních podmínek je navíc možné odejít do důchodu předčasně. Snaha o jakékoliv kategorizování může být tedy velmi problematická.

Při používání pojmu senior se stěží vyhneme negativním konotacím, které jsou s ním spojené a pro některé jedince může být toto označení velmi dehonestující. Pár desítek let nazpět by se nejspíš čerstvý šedesátník za označení senior neurazil, dnes je však situace zcela jiná. Tak jako se mění doba, mění se i význam tohoto označení. Proto se někdy volí mírnější výrazy jako 50+, 60+, 70+ atd. S negativním spojováním pojmu senior souvisí i další odborný pojem – ageismus.

1.6 Ageismus

Ačkoliv se zdá, že stáří je období vrcholu našich životních zkušeností a jako takové si zaslouží být respektováno, mnohdy se ve společnosti setkáme s opačným jevem. Stáří je navzdory všem snahám o změny v přístupu ke starým lidem stále ještě vnímáno velmi stereotypně až diskriminačně. V souvislosti s tím vzniklo označení ageismus, které poprvé použil americký psychiatr Robert Butler v deníku Washington Post v roce 1968. Jedná se o diskriminaci starých lidí na základě jejich věku. Projevovat se může různými způsoby, od neslušného chování a nerespektování starších osob až po jejich ponižování či dokonce fyzické napadání. (Benešová, 2014, s. 37)

Toto negativní vnímání vyvolává u lidí staršího věku pocit méněcennosti a sociální izolace, což se samozřejmě odráží v jejich psychice a celkovém zdravotním stavu. Podrobněji se tomuto tématu věnuje gerontopsychologie jako dílčí část gerontologie. Stejně jako dochází k obecným soudům a generalizacím u jiných sociálních, etnických či náboženských skupin, děje se tomu tak i u starších lidí. Existují kolektivní pojmy jako „senior“ či „důchodce“, které se celkem běžně užívají, ale většinou jsou bohužel spojeny s negativními předsudky a mýty. Tato generalizace vychází z obecného předpokladu, že všichni staří lidé jsou stejní bez ohledu na konkrétní věk, duševní a zdravotní stav či sociální postavení. Přitom je nesmyslné zobecňovat charakteristiky u tak rozsáhlé a různorodé skupiny lidí, a o to více, snažit se na ně aplikovat stejné přístupy a pravidla. Čím dříve se nám však podaří tyto stereotypní přístupy minimalizovat, tím dříve se nám začne v rámci naší stárnoucí společnosti lépe žít. Jedním z nástrojů, jak zmírnit tyto negativní dopady a mezigenerační propast, je určitě vzdělávání a podpora aktivního stáří.

2 Možnosti vzdělávání seniorů

Důraz na vzdělávání seniorů je kladen především v posledních desetiletích, nicméně jeho význam vyzdvihoval již Jan Amos Komenský, a jako takové je i součástí konceptu celoživotního vzdělávání, který se začal rozvíjet v 70. letech 20. století. Postupně se také formovaly tři proudy edukačních aktivit, a to:

- Edukačně preventivní programy s cílem předcházet předčasnému stárnutí
- Sociálně edukační aktivity v rezidenčních institucích pro seniory
- Edukace školského typu (Špaténková, Smékalová, 2015, s. 27)

Zvláště poslední z výše uvedených edukačních proudů se těší velké oblibě a v České republice ho zprostředkovává mnoho institucí. Níže uvádím nejznámější z nich.

2.1 Univerzity třetího věku

Univerzity třetího věku neboli tzv. U3V (v angličtině U3A z *anglického Universities of the Third Age*) jsou speciálními vzdělávacími programy poskytovanými seniorům v rámci celoživotního učení a zájmového vzdělávání. Jejich hlavní charakteristikou, kterou se liší od jiných forem vzdělávací činnosti, je poskytování tohoto vzdělávání na nejvyšší možné úrovni, tedy na úrovni vysokoškolské. Účastníci programu mají obvykle status mimořádných studentů dané vysoké školy (Veteška, 2016, s.161). Tato iniciativa vznikla počátkem 70. let 20. století ve Francii. V České republice byla v roce 1993 založena Asociace univerzit třetího věku, která zastřešuje instituce nabízející vzdělávací aktivity na vysokoškolské úrovni pro lidi v důchodovém věku. V současné době existuje čtyřicet tři platných členů, mezi které patří i 1. lékařská fakulta UK v Praze, jež je rovněž první uznanou U3V na našem území. Asociace se snaží o vzájemnou informovanost mezi svými členy i napříč mezinárodními organizacemi stejného zaměření jako jsou například AIUTA (*The International Association of Universities of the Third Age*), EFOS (European Federation of Older Students in Universities) či evropské informační sítě pro U3V spadající pod univerzitu v německém Ulmu.

Účelem U3V není jen poskytování vědeckých a odborných poznatků, ale i celková aktivizace seniorů, udržování jejich duševního zdraví a pomoc při orientaci ve stále se měnícím prostředí. Specifickou formou U3V jsou i tzv. VU3V = Virtuální univerzity třetího věku, které kombinují prezenční a distanční formu studia a umožňují tak vzdělávání seniorů, pro které by jinak tato forma studia nebyla přístupná. Systém výuky je založen na využívání informačních a komunikačních technologií, kdy jsou jednotlivé přednášky zaznamenány a umístěny na portálu PEF, odkud jsou poté dostupné všem registrovaným účastníkům VU3V. Hlavním organizačním garantem, který zastrešuje celý tento projekt, je Česká zemědělská univerzita v Praze (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 96).

2.2 Akademie třetího věku

Akademie třetího věku, zkráceně A3V, jsou další formou a možností vzdělávání seniorů. Obsahem však nejsou jen vzdělávací kurzy akademického charakteru, ale i doplňující aktivity, jako jsou nejrůznější exkurze, turistické výlety či pohybové aktivity. Na rozdíl od univerzit třetího věku nejsou součástí studia žádné zkoušky a jednotlivé programy mohou být dlouhodobé i krátkodobé.

2.3 Kluby seniorů

Kluby seniorů se charakterem výuky velmi podobají akademiím třetího věku. Kluby nabízejí široké spektrum vzdělávacích aktivit, které mají spíše zájmový charakter. Může se jednat o různé přednášky či besedy, ale i návštěvy kulturních institucí či relaxačních center. Kluby tak přispívají nejen k edukaci, ale i k plnohodnotnému využití volného času seniorů a jejich socializaci (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 99)

2.4 Virtuální univerzity třetího věku

Virtuální univerzita třetího věku, zkráceně VU3V, je forma edukace seniorů, kteří se chtějí vzdělávat, ale z nejrůznějších důvodů nemohou využít prezenční formu studia. Tato iniciativa vznikla na České zemědělské univerzitě v Praze a postupně se rozšířila po celé České republice. Záměrem VU3V je zprostředkovávat vzdělávací aktivity na nejvyšší univerzitní úrovni přímo v místě bydliště seniora. Výuka probíhá v konzultačních střediscích, kde se mohou účastníci společně setkávat, čímž je zajištěn sociální aspekt

vzdělávání, ale veškeré materiály jsou následně studentům zpřístupněny online. Jediným vstupním předpokladem je základní znalost práce s počítačem.

Zřizovatelem těchto konzultačních středisek mohou být úřady, školy, knihovny či informační centra, kde se studenti registrují a obdrží své osobní přihlašovací údaje pro přístup k videopřednáškám. Na přípravě studijních materiálů se však podílejí lektori z konkrétních českých univerzit a studenti jsou vedeni v jejich univerzitní databázi. Tak je zajištěna vysoká kvalita a odbornost těchto přednášek. Ačkoliv student absolvováním nezíská žádný titul, může se v závěru studia účastnit slavnostní promoce.

2.5 Seniorská centra

Seniorská centra slouží především k setkávání seniorů s podobnými zájmy. Jsou to tedy spíše občanská sdružení, která zajišťují rozvoj sociálního kontaktu, ale zároveň slouží i jako zprostředkovatelé vzdělání. Seniorská centra fungují na zcela dobrovolném principu všech účastníků a nabízejí velice pestrý program od přednášek, kurzů a seminářů po poradenství či osvětovou činnost.

Ze své vlastní zkušenosti mohu jako dobrý příklad zmínit pražské seniorské centrum Elpida, se kterým jsem měla tu možnost na jaře roku 2020 spolupracovat v rámci projektu Elpida do domu. Elpida se prostřednictvím svým dlouhodobých projektů snaží o podporu aktivního života seniorů po celé České republice. Kromě toho, že provozuje dvě pražská vzdělávací centra a linku pro seniory, organizuje velmi často i kulturní a dobrovolnické aktivity v rámci komunitního vzdělávání. Více se lze o jejich programech dozvědět na webových stránkách www.elpida.cz

3 Funkce a východiska ve vzdělávání seniorů

Z pohledu samotných seniorů je funkce a potřeba jejich vzdělávání jasná. Vzdělávání napomáhá seniorům v adaptaci na nové životní podmínky a způsob života ve stáří. Jak uvádí Benešová (2014, s. 98):

„Vzdělávání pomáhá zlepšit orientaci v neznámých situacích člověka, a tím omezit jeho patologické projevy. Má za následek oddálení stárnutí, zisk nadhledu a zlepšení schopnosti se samostatně rozhodovat. Je původcem životního optimismu a pomůckou pro obohacování života seniorů.“

Kromě toho vzdělávání napomáhá zvyšování pocitu sounáležitosti a potřebnosti. Lidé v postproduktivním věku se často cítí odsunuti a převládá u nich pocit osamělosti a nezájmu ze strany společnosti. Vzdělávání pomáhá tyto negativní pocity eliminovat a příznivě tak působí na psychiku seniorů. Pozitivní vliv na jejich psychické zdraví se v konečném důsledku projevuje i na zdraví fyzickém.

Benešová (2014, s. 98) dále rozděluje funkce vzdělávání seniorů takto:

Dle primárního cíle výchovy a vzdělávání na:

- Vzdělávací
- Kulturně-kultivační
- Sociálně-psychologické

Dle specifického cíle vzdělávání na:

- Preventivní
- Anticipační
- Rehabilitační
- Kompenzační
- Relaxační

- Mezigenerační porozumění
- Posilovací

Základní funkce edukace seniorů vymežil i Emil Livečka (1979), který je stanovil takto:

- Funkce preventivní, kde se jedná především o přípravu na stáří.
 - Funkce anticipační související s přípravou a rozhodováním o budoucí situaci.
 - Funkce rehabilitační týkající se duševního rozvoje seniorů.
 - Funkce posilovací zajišťující sociální integraci seniorů.
- (Špatenková, Smékalová, 2015, s.37)

Dle Haškovcové (2010, s.129) jsou to ale tyto hlavní funkce:

- Vzdělávací funkce – především získávání poznatků
- Kulturně-kultivační funkce – rozvoj osobnosti se zaměřením na kulturu
- Sociálně-psychologická funkce – rozvoj sociálních vztahů a psychického vývoje

Primární funkcí vzdělávání seniorů tedy není jen získávání vědomostí, ale i pomoc při adaptaci na rychle se měnící moderní dobu a znovu začleňování do společnosti. Mnohdy jsou z ní staří lidé vyčleněni pouze v důsledku sociálního tlaku a je pro ně pak nesmírně těžké tyto vazby znovu navázat. Pravidelné praktikování jakéhokoliv druhu vzdělávací aktivity mohou být v tomto případě ku pomoci, stejně jako navozený pocit, že člověk zůstává tzv. „stále v obraze“.

3.1 Aktivizace a péče o seniory

Kromě formální edukace, která se většinou týká univerzit třetího věku, je významná i celková aktivizace seniorů. Pod tímto pojmem si můžeme představit proces směřující ke zlepšování duševního i fyzického zdraví seniorů prostřednictvím speciálních technik a metod, jako je například kognitivní aktivizace, smyslová aktivizace, zooterapie, pohybová aktivizace a jiné relaxační techniky (Veteška, 2016, s.163).

Veteška (2016, s. 162-163) dále uvádí, že aktivizace slouží k podněcování vnitřních předpokladů jedince, k udržení seniora v aktivním životě či opětovnému návratu k aktivitě

a společně s animací, edukací a poradenstvím ji řadí mezi čtyři pilíře edukačně-sociální práce se seniory.

Ruku v ruce se stářím však přicházejí do života seniorů i nemoci, proto je nezbytné jim zajistit kvalitní zdravotní péči. Poskytování sociální služeb v ČR je upraveno zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Patří sem domovy pro seniory, pečovatelská služba, sociální zdravotní služby, hospicová péče, osobní asistence či krizová pomoc (Veteška, 2017, s. 60).

Mezi jednu z forem péče o seniory se řadí i domácí péče, kde hraje nejvýznamnější roli rodina. Domácí prostředí má příznivý vliv především na psychiku daného seniora, který se tak může cítit stále součástí rodiny. V momentě, kdy se již rodina není o seniora schopna postarat, se nabízí jako řešení některá z výše uvedených poskytovaných služeb, nejčastěji umístění do domova pro seniory. V rámci základních činností jako je poskytování ubytování, stravy či pomoci při osobní hygieně, nabízejí domovy pro seniory i sociálně terapeutické a aktivizační činnosti (Veteška, 2017, s. 62-63).

3.2 Budoucí výzvy

Tou největší výzvou, které budeme muset v nejbližších letech čelit, je demografický trend stárnutí populace. Jedná se o jev, u kterého dochází k celkovému zvyšování podílu starších lidí v populaci, často navíc doprovázený nízkou porodností. Dle Českého statistického úřadu podíl seniorů na celkovém počtu obyvatel České republiky vzrostl mezi lety 2001 až 2017 z 13,9 % na 19,2 %. V roce 2050 by podle odhadů měl tento podíl vzrůst dokonce až na 28,6 % a současně dojde i ke snížení podílu osob v produktivním věku (Cieslar, 2019). Do budoucna by se měla navíc změnit i skladba staršího obyvatelstva, a to tak, že bude narůstat podíl tzv. „oldest old“, tedy jedinců ve věku 80 a více (Benešová, 2014, s. 56).

Tento trend je celospolečenským fenoménem týkajícím se většiny států Evropské unie a dá se očekávat, že bude způsobovat závažné sociální a ekonomické problémy. Demografické změny v populaci se projevují jednak stárnutím pracovní síly, ale také zkracováním délky pracovního života. Postupně dochází k přesunu tzv. babyboomers do věku, kdy již odcházejí do starobního důchodu, a současně se snižuje podíl mladých lidí vstupujících na trh práce.

Jak zmiňují Tomeš a Šámalová (2017, s. 54)

„Vytvořila se zde tzv. čtvrtá generace, která spolu s třetí generací seniorů požívá dávky starobního důchodu. Zatímco první generace nejmladších se teprve na povolání připravuje, ekonomicky aktivní je pouze druhá generace, která musí odvádět dostatek finančních prostředků do systému sociální zabezpečení na zajištění zbývajících tří generací.“

To samozřejmě samo o sobě přináší velké změny, se kterými se budeme muset vyrovnávat napříč celou naší společností.

Další a neméně důležitou výzvou bude zajištění kvality poskytovaných služeb a schopnosti uspokojení zvyšující se poptávky po vzdělávání. Vzhledem k již zmíněnému problému stárnutí populace nabývá vzdělávání v postproduktivním věku postupně na významu a mezi seniory se stává i čím dál více vyhledávanou činností. S rostoucím zájmem a rozšiřováním nabídky se však zvyšují i nároky na kvalitu poskytovaných služeb. Musíme navíc vzít v úvahu, že budoucí populace seniorů se bude od té předešlé lišit jak strukturou svých znalostí (vyšší počítačová či finanční gramotnost, jazyková vybavenost), tak také rostoucí úrovní vzdělání. U budoucích generací seniorů se dá očekávat dosažení vyššího stupně vzdělání, čemuž se bude muset přizpůsobit i nabídka a úroveň seniorských vzdělávacích programů.

Doposud se na vzdělávání seniorů nahlíželo z velké části pouze jako na dobrovolné volnočasové aktivity, které napomáhají jejich aktivizaci a zlepšení kvality života. S měnícími se demografickými a sociálními podmínkami bude však nutné zhodnotit i ekonomický přínos dalšího profesního vzdělávání seniorů. Negativní důsledky stárnutí populace lze alespoň částečně eliminovat prostřednictvím poskytování kvalifikačních či rekvalifikačních kurzů, zvyšováním odborných znalostí a celkovou snahou o zapojování seniorů na trhu práce.

Aktuálně tvoří čtvrtinu všech nezaměstnaných v ČR jedinci ve věku 50+. Část tvoří osoby odcházející do předčasného důchodu dobrovolně, ale nemalý podíl na tom má i dnešní tendence firem zaměstnávat především mladší věkové kategorie. Často se tedy stává, že do předčasného důchodu odcházejí jedinci, kteří jsou ještě fyzicky i duševně velmi schopní, ale potřebovali by si doplnit vzdělání ve svém oboru nebo se rekvalifikovat (Šerák, 2013).

Nezanedbatelný přínos by také mohlo mít postupné zapojování seniorů v oblasti dobrovolnictví a komunitních aktivit. Tím by se nejen efektivně využilo jejich ještě velmi vysokého pracovního potenciálu, ale přineslo by to i pozitivní změnu ve vnímání jejich celospolečenského statutu. Stejný přínos by mohly mít edukační aktivity v rámci práce se seniory bez domova, kteří tvoří speciální cílovou skupinu sociální andragogiky.

3.3 Senioři bez domova

Potřeba vzdělávání seniorů bez domova je ve společnosti vnímána značně odlišně, nežli je tomu u seniorů většinové populace. Vzdělávací a aktivizační programy pro seniory jsou v posledních letech sice velmi pestré, ale jak uvádí Tomeš a Šámalová (2017, s. 180) z posledních šetření vyplývá, že nabídka sociálních služeb směřujících k aktivnímu stáří u seniorů bez domova je značně omezena.

V nabídce stále převládají služby, které zajišťují základní biologické potřeby seniorů bez domova, ale chybí zde diferenciováný program pro trávení volného času. Při rozhovorech s respondenty konkrétního výzkumu vyplynulo, že pro seniory bez domova je jejich volný čas spíše přítěží. Trpí v něm negativními pocity, které způsobuje jejich tíživá životní situace. Často se snaží sami před sebou uniknout a spolehlivým prostředkem jim je alkohol (Tomeš a Šámalová, 2017, s. 184). Tomeš a Šámalová dále uvádí, že koncept aktivního stáří a jeho aplikace prostřednictvím terapeutického působení je způsobem, jak zvýšit kvalitu života seniorů bez domova. Dalším účinným prostředkem je reedukace. Andragogický slovník uvádí, že reedukací se rozumí: „*převýchova, tj. snaha změnit postoje a chování osob s nežádoucími způsoby chování a zdeformovanými hodnotami.*“ (Průcha, Veteška, 2014, s. 923-929)

Kromě vzdělávání se do reedukace řadí i osvěta, rozvoj osobnosti či trénink jednání v krizových situacích. Vzdělávání jako takové určitě nemůže zajistit úplnou reintegraci těchto jedinců do společnosti, nicméně může napomoci snížit některé patologické jevy a zároveň zlepšit celkový obraz, který tato část populace ve společnosti evokuje.

4 Aspekty a specifika ovlivňující vzdělávání seniorů

Seniori, jakožto objekt vzdělávání, je velmi nesourodá, heterogenní skupina, která má svá specifika. V porovnání se vzděláváním mladších dospělých musíme sledovat a brát v potaz jednotlivé životní zkušenosti seniorů a ve vzdělávání k nim přistupovat značně individuálně. Vezmeme-li v úvahu, že mezi konkrétními účastníky může být věkový rozdíl i několik dekád, je patrné, že se jejich příběhy a potřeby budou značně lišit. Není tedy důležitá jen forma a obsah vzdělávání, ale i způsob, jakým jsou dané dovednosti předávány – viz dále Metody vzdělávání. Významnou roli ve vzdělávání seniorů hraje samozřejmě i zdravotní stav samotných účastníků, tedy aspekty fyziologické.

4.1 Fyziologická specifika ve vzdělávání seniorů

Jak bylo již zmíněno výše, stáří a proces stárnutí je u každého jedince značně individuální a diferenciováný. Někteří seniori jsou schopni si po celé stáří udržet své kognitivní funkce, jiní je naopak velmi rychle ztrácejí. Jsou to právě fyzické změny, které ovlivňují jejich vzdělávací schopnosti v největší míře. Ve stáří dochází ke zhoršování tělesných funkcí, opotřebením orgánů a celkovému úbytku energie. Reakce jsou pomalejší, sensorické kapacity nižší a dochází také k častým ztrátám paměti a pozornosti. Změny v paměťových funkcích jsou většinou seniory vnímány nejintenzivněji. Zde může pomoci tzv. kognitivní trénink, tedy *„systematický program navazujících cvičení vedoucí ke zlepšení toho kterého vybraného kognitivního procesu či dovednosti.“* (Špatenková, Smékalová, 2015, s.102)

Dlouho převládal názor, že ve stáří dochází k úbytku inteligence. Ukázalo se však, že tyto závěry jsou neopodstatněné. Vysvětlení nabízí rozdělení inteligence na tzv. fluidní a krystalickou. Fluidní inteligence nám pomáhá při řešení problému. Není závislá na učení či získaných zkušenostech. Je to vrozená schopnost, která je dána geneticky. Díky tomuto typu inteligence si poradíme v nových situacích či při dosud neřešených úkolech. Je to inteligence, kterou rozvíjíme od narození, ale vrcholí v období adolescence. To znamená, že postupem času nám tato schopnost mizí.

Naproti tomu krystalická inteligence se zlepšuje v průběhu let, tak jak získáváme nové zkušenosti. Díky ní se dokážeme zorientovat v situaci na základě předchozích zážitků. Tato inteligence se s věkem zvyšuje a ve stáří tedy vrcholí.

Inteligence člověka závisí na obou výše zmíněných typech, které se vzájemně doplňují a prolínají. Z toho jednoznačně vyplývá, že i starší člověk, který sice již nemá tak flexibilní paměť a pohotové jednání, je schopen učení se, a to na základě doposud získaných zkušeností. Jeho docilita, tedy jak uvádí Pavlov (2018, s.53):

„schopnost (míra potenciálu člověka) pro učení se v nejširším významu slova“ se tedy věkem neztrácí, pouze se mění.

Vyšší věk sice přináší omezení tělesného rázu a celkové zpomalení tempa, ale to nutně nemusí mít negativní konotace. Senior má naopak více času řešit věci s rozvahou a důslednou systematickostí, což může posilovat jeho trpělivost a pečlivost při práci.

Co je však nutné brát na zřetel je, že změny tělesných funkcí mohou neblaze ovlivňovat psychiku seniorů. Každý z nás se se stářím vyrovnává jinak. Někdo jej může vnímat velmi negativně, jiný zas toto období vítá jako prostor pro vlastní seberealizaci. I když je tedy vzdělávací proces dospělých v zásadě stejný, u vzdělávání seniorů je třeba brát ohledy na všechna tato zmíněná specifika a respektovat jejich individualitu.

4.2 Bariéry ve vzdělávání seniorů

Pokud bychom měli definovat pojem bariéra, dalo by se velmi jednoduše říci, že se jedná o jakoukoliv překážku, která nám brání na cestě k vytyčenému cíli. Na cestě za vzděláním se může vyskytnout takových překážek nesčetně a uspokojení vzdělávacích potřeb je tak ovlivněno nejrůznějšími faktory, které jsou v mnoha případech navíc značně subjektivní. Tím spíše v případě vzdělávání dospělých, potažmo seniorů. Dle Matyášové (2014, s. 24-27) můžeme bariéry ve vzdělávání dospělých stratifikovat do následujících skupin:

Osobnostní

Jsou to takové bariéry, které si klade člověk sám před sebe a ve velké míře souvisejí s nedostatkem motivace. Motivace je základním stavebním kamenem ve vzdělávání dospělých. Pokud jedinec postrádá motivaci či je jeho motivace nedostatečná, je zde velká pravděpodobnost, že jeho cesta za vzděláním nebude úspěšná. Stejně tak silný vliv může mít i nedostatek sebedůvěry a schopnost mít rád sám sebe.

Institucionální

Tyto bariéry jsou spojeny převážně s organizačním zajištěním vzdělávání. Jedná se například o situace, kdy poskytovatel vzdělávacích programů nezajistí dostatečné množství informací, nekomunikuje nebo nenabízí dostatečně širokou nabídku vzdělávacích programů, které by vyhovovaly přáním a potřebám vzdělávaného.

Situační

Situační bariéry se odvíjí od aktuální životní situace vzdělávaného a souvisí především s nedostatkem času či financí. Bariérou však může být i špatná dopravní dostupnost či zhoršený zdravotní stav, který, zvláště u seniorů, sehrává velmi často zásadní roli.

Dle Šeráka (Krystoň, Šerák, Tomczyk, 2014, s. 66-67) navíc existují ještě dispoziční bariéry ovlivňující participaci seniorů na dalším vzdělávání. Tyto bariéry vychází z Crossova rozdělení a týkají se především psychické a fyzické kondice jedince, jeho motivace, sebepojetí a kompetencí.

4.3 Práce lektora

Ze všech výše zmíněných aspektů ovlivňujících edukační proces seniorů je největší důležitost přikládána práci lektora. V oblasti vzdělávání dospělých platí obecné didaktické principy, mezi které můžeme řadit především zásadu vědeckosti, aktuálnosti a orientaci na praxi. Jako další jsou uváděny principy participace, motivace či názornosti. Mezi hlavní zásady se pak řadí partnerský přístup a nepřetržitá zpětná vazba poskytovaná účastníkům vzdělávacího procesu. (Průcha, Veteška, 2014, s. 133-139)

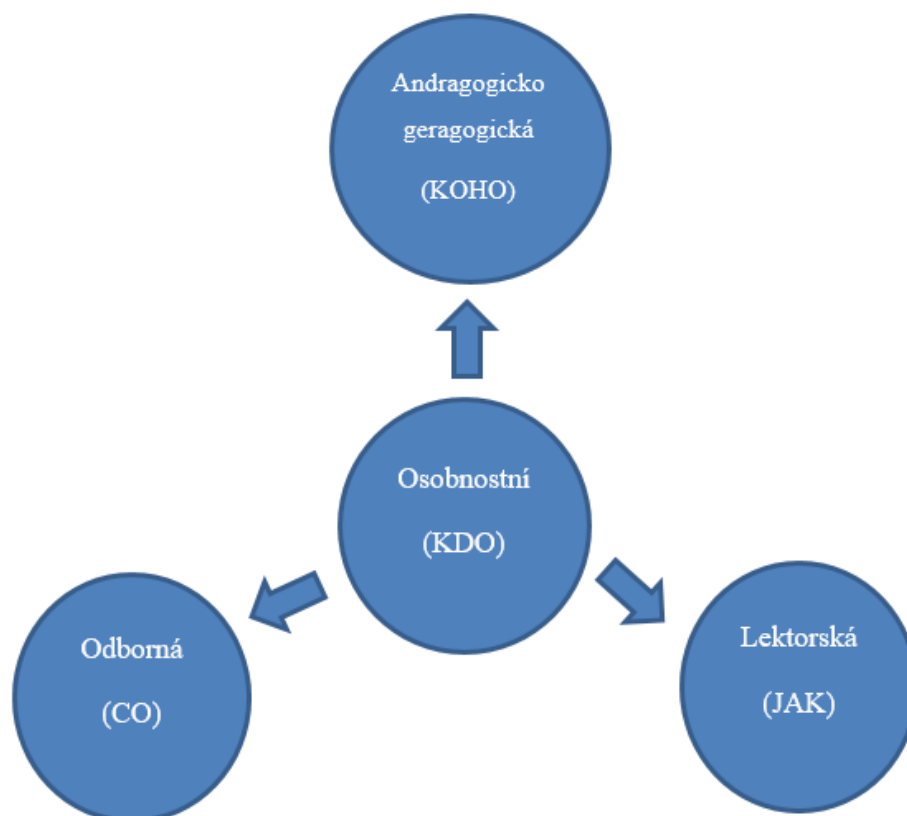
Právě partnerský přístup a umění motivace jsou ve vzdělávání seniorů tou nejdůležitější zásadou. Lektor zde nepůsobí jen jako pasivní zprostředkovatel informací, ale spíše jako facilitátor, který se snaží v posluchačích vzbudit zájem nejen o dané téma, ale i o vzdělávání a rozvoj myšlení obecně.

Významnou roli v tomto procesu samozřejmě hraje profesní kompetence lektorů a jejich vybavenost potřebnými znalostmi v konkrétní oblasti.

Jak uvádí Špaténková a Smékalová (2014, s.187): „*na základě rolí vzdělavatele seniorů lze identifikovat následující kompetence:*

- Osobnostní, zahrnující kompetenci empirickou, etickou, intersubjektivní, sebereflektivní
- Odbornou, zahrnující oborovou a mezioborovou kompetenci
- Andragogicko-geragogickou
- Lektorskou, zahrnující didaktickou, psychodidaktickou, psychosociální, interpersonální, rétorickou a manažerskou kompetenci

V kompetenčním modelu dle Špaténkové a Smékalové se uvádějí ústřední kompetence vycházející z role vzdělavatele – viz obrázek níže.

Obrázek č. 3 Ústřední kompetence kompetenčního modelu dle kritéria rolí vzdělavatele

(Zdroj: Špaténková, Smékalová, 2015, s.186)

Osobnostní role, tedy ta část kompetenčního modelu „KDO“ informace předává, je ústřední veličinou, neboť se promítá do všech ostatních rolí.

Na profesi lektora by proto měly být kladeny vysoké nároky už jen z toho důvodu, že senioři patří k náročným posluchačům se specifickými potřebami a vlastními bohatými zkušenostmi. V současné době však neexistují na území České republiky žádné hodnotící či kvalifikační standardy, podle kterých bychom se mohli řídit. Neexistuje zde dokonce ani možnost rekvalifikačních kurzů pro lektory vzdělávání seniorů a pochybný je zatím i celkový společenský status této profese. Od roku 2013 sice existuje standard pro povolání lektora dalšího vzdělávání, ten však neupravuje požadavky a specifika nutné pro vzdělávání seniorů. V budoucnu však bude určitě třeba upravit i tuto oblast. (Špaténková, Smékalová, 2015, s. 191-193)

4.4 Metody a zásady ve vzdělávání seniorů

Vzdělávacími metodami se rozumí způsoby předávání informací a učiva, které vykazují známky určité systematičnosti. Existuje celá škála učebních metod, které se dají v rámci edukace seniorů aplikovat. Dle Špaténkové, Smékalové (2015, s. 125) lze tyto metody rozdělit na tři základní skupiny: tradiční, aktivizační a kreativní. Jednotlivé metody nepodléhají přesným pravidlům. Lektor si je může nejrůzněji modifikovat a kombinovat v závislosti na vlastních zkušenostech a publiku. Předmětem této práce není analýza jednotlivých vyučovacích metod, proto uvedu jen některé z nejpoužívanějších, včetně krátké charakteristiky u každé z nich.

Přednáška

Jedná se o velmi častou vyučovací metodu, která je charakteristická pro frontální výuku, kde dochází k jednostrannému předávání informací. Přednášku může doprovázet prezentace ať už v digitální či tištěné podobě. Obecně se tato metoda pro výuku seniorů vzhledem k obtížnému udržení pozornosti posluchačů nedoporučuje.

Z vlastní zkušenosti s pořádáním přednášek pro seniory mohu potvrdit, že vzhledem ke specifickému publiku, kterým senioři jsou, je na místě, aby přednášející svou prezentaci zestručnil a hlavně „oživil“. Může se jednat o krátká vtipná videa, obrázky či příběhy ze života a následnou interakci s posluchači.

Diskusní metoda

Diskuse je metoda, při níž si účastníci vyměňují názory či vlastní pohled na věc a zároveň si tak vědomě i nevědomě rozšiřují znalosti a obzory. Tato metoda je komplikovanější z toho důvodu, že vyžaduje více času a je náročná na přípravu ze strany lektora. Ten musí diskusi řídit a vést k určitému cíli. Dle Špaténkové, Smékalové (2015, s.134) se tato metoda nedoporučuje hned na začátku učebního procesu. Senioři by nejprve měli vědět, čeho mají studiem dosáhnout, a získat základní poznatky probíraného učiva. Obecně by diskusní metody měly vést k aktivizaci seniorů a podpoře jejich učebního procesu.

Didaktická hra

Didaktická hra je jedna z učebních metod, jež využívá spontánnosti a zájmu žáků k získávání nových poznatků. Dle pedagogického slovníku se jedná o metodu „*jejímž prostřednictvím žáci získávají nové poznatky, zvládají určité dovednosti, rozvíjejí si tvořivost, učí se sociálním rolím i jednání s lidmi, vytvářejí si motivaci k poznávání či schopnost spolupráce.*“ (Kolář a kol., 2012, s.50)

V přístupu ke vzdělávání seniorů je především nutné zohledňovat individuální potřeby, životní zkušenosti, fyzický i psychický stav daného jedince a snažit se ho dostatečně motivovat. Mimo to je při vytváření edukačních programů nutné brát v úvahu i věk daného jedince a rozlišovat fáze přípravy na stáří, začínajícího stáří a vlastního stáří. (Veteška, 2016, s. 160).

Klevetová (2017, s. 65) uvádí některé zásady, kterými je vhodné se při vzdělávání seniorů řídit:

- Starší člověk potřebuje názorné a písemné informace
- Učivo je potřeba rozdělit na několik částí
- Je třeba se vyjadřovat pomalu a srozumitelně
- Při nábviku nových schopností je nutné opakování
- Není vhodné zadávat více úkolů najednou
- Po starším člověku nelze požadovat učení nazpaměť
- Senior potřebuje za svou snahu ocenění
- Při výuce je třeba objevit schopnosti jednotlivých seniorů a ty rozvíjet

Metodika vzdělávání seniorů bohužel zatím není tak dobře rozpracována navzdory tomu, že nabídka vzdělávacích programů se stále rozrůstá. Tento nedostatek samozřejmě negativně ovlivňuje kvalitu poskytovaných služeb a jejich výstupů. V praxi by rozhodně mělo fungovat metodické poradenství poskytovatelům seniorských programů a jejich zaměření by mělo být definováno spíše zvolenou vyučovací metodikou nežli pouze věkovým složením jejich studentů.

5 Vzdělávací potřeby

Potřeba získávání nových informací a dovedností v dospělosti není nutně spojena pouze s výkonem zaměstnání. Touha po vzdělání se může u dospělého člověka projevit nezávisle na výkonu jeho povolání, tedy i po jeho ukončení. Psychologický slovník definuje potřebu jako: *„Nutnost organismu něco získat nebo se něčeho zbavit, stav člověka, který znamená porušení vnitřní rovnováhy nebo nedostatek ve vnějších vztazích osobnosti.“* (Hartl, 2004, s.194)

Vzdělávací potřeby Mužík (2012, s.8) definuje v souvislosti s profesním vzděláváním jako: *„Člověkem pociťovaný nedostatek informací, vědomostí nebo návyků. Potřeba dalšího vzdělávání roste tím více, čím dynamičtěji se mění okolí.“*

Dle Průchy (2014, s. 105) jsou vzdělávací potřeby: *„Stavy prožívání či pociťování nedostatku něčeho či žádoucnosti něčeho, co subjekt postrádá, co se mu jeví jako preference či ideál, jenž může být dosažen prostřednictvím nějaké formy vzdělávání.“*

Bartoňková (2010, s.119) ve své publikaci uvádí, že vzdělávací potřeby: *„Vznikají jako hypotetický stav (uvědomovaný nebo neuvědomovaný), kdy jedinci chybí znalosti nebo dovednosti, které mají význam pro jeho další existenci, zachování psychických (i fyzických) nebo společenských funkcí.“*

Potřeba nemusí být však vnímána jen jako deficit, ale i jako hybná síla, která nás dovede ke stanovenému cíli. Člověk má množství potřeb, jejichž hierarchii výborně rozpracoval A. Maslow a kterou uvádím v samostatné kapitole o motivaci. Tato dvě témata, tedy téma potřeb a motivace, spolu velmi úzce souvisí. To, zda dospělý jedinec vstoupí či nevstoupí do vzdělávacího procesu, se odvíjí právě od jeho vnitřních či vnějších pohnutek. Může to být touha po seberealizaci, moci, dosažení úspěchu či uznání atd. V edukačním procesu týkajícím se seniorů je však nutné reflektovat, že senior většinou nemívá stejnou motivaci ke vzdělávání jako běžný dospělý jedinec. Do vzdělávacího procesu vstupuje zcela dobrovolně a jeho jednání tedy nepodléhá tolik vnějším okolnostem. Jeho nejsilnější potřebou ke vzdělávání je zpravidla potřeba sounáležitosti a sociálního kontaktu.

5.1 Druhy vzdělávacích potřeb

Druhy vzdělávacích potřeb se dají třídit podle několika teorií a učebních přístupů. Jak uvádí Pavlov a Krystoň (2020, s. 57-58) těchto klasifikací je mnoho, což jen potvrzuje mimořádnou variabilitu jednotlivých přístupů. Druhy vzdělávacích potřeb můžeme dělit dle:

- Subjektivního a objektivního aspektu
- Naléhavosti
- Uvědomění (uvědomované/neuvědomované)
- Realizace (realizované/nerealizované)
- Orientace
- Reaktivnosti a proaktivnosti
- Příčin vzniku

Pavlov a Krystoň rozlišují potřeby vzdělávací a učební, kde učební podle nich slouží k uspokojení širšího spektra potřeb nežli vzdělávací. (Pavlov, Krystoň, 2020, s. 57-58)

Dle Průchy (2014, s. 103) je potřeba rozlišovat nejméně tři druhy vzdělávacích potřeb:

- 1) **Vzdělávací potřeby jednotlivých subjektů** – Tedy skutečných či potencionálních účastníků vzdělávání dospělých. Jsou velmi ojedinělé a variabilní. Těžko identifikovatelné nebo neidentifikovatelné.
- 2) **Vzdělávací potřeby skupin subjektů** – Zejména skupiny věkové, profesní, socioekonomické, etnické. Mají specifické vzdělávací potřeby.
- 3) **Vzdělávací potřeby podniků, sektorů národního hospodářství, celé společnosti** – Vyjadřovány na úrovni požadavků zaměstnavatelů či celé společnosti a státu. O jejich způsobech naplnění panuje ve společnosti větší či menší shoda.

Jak bylo uvedeno výše, vzdělávací potřeby mají tedy objektivní i subjektivní dimenzi. V rámci subjektivních vzdělávacích potřeb dále rozlišujeme potřeby realizované a nerealizované, naplněné či nenaplněné. Realizované vzdělávací potřeby jsou takové, které subjekt naplňuje svou účastí na nějaké formě vzdělávání. Nerealizované potřeby jsou sice uvědomované, ale doposud nenaplněné žádnou vzdělávací aktivitou. (Průcha, 2014, s.103-108)

5.2 Analýza vzdělávacích potřeb

Součástí každého plánu vzdělávání je analýza vzdělávacích potřeb. Jedná se o nejdůležitější fázi systémového plánování. Špatná interpretace získaných dat může negativně ovlivnit další fáze tohoto systému, což v konečném důsledku vede k nespokojenosti vzdělávaných a celkový záměr se tak mnohdy míjí účinkem. Je proto velmi důležité nejen zvolit vhodné metody a postupy získávání dat, ale také tato data správně interpretovat.

Celý proces zjišťování vzdělávacích potřeb se rozděluje na:

- 1) Diagnostiku – výběr vhodných dokumentů pro získávání a analýzu dat
- 2) Analýzu – slovní popis zjištěných potřeb a zdůvodnění jejich významu
- 3) Identifikaci potřeb – přiřazování efektivního nástroje či metody, jak tuto potřebu uspokojit

Výstupem analýzy vzdělávacích potřeb je zpráva – zpravidla písemná, která obsahuje informace o tom, jaký byl cíl a použité metody práce, jaká jsou nejdůležitější zjištění a případná doporučení. (Pavlov, Krystoň, 2020, s. 90-91)

Samotná analýza může probíhat několika způsoby. Nejčastěji je to na základě kvantitativního či kvalitativního terénního výzkumu, kdy se využívá nejrůznějších dotazníků, individuálních rozhovorů či pozorování. Potřeby vzdělávaných jsou tedy zjišťovány přímo.

Bartoňková uvádí i další metody analýzy vzdělávacích potřeb, které se však týkají především vzdělávacích potřeb zaměstnanců. Těmito metodami jsou:

- 1) Panel expertů
- 2) Explorativní metoda – rozhovor, dotazník, pozorování, focus groups
- 3) Funkční analýza – analýza pracovního místa, analýza funkce a nároku na funkce
- 4) Analogové metody – skupinová cvičení, hraní rolí, případová studia, došlá pošta
- 5) Assessment centre (Bartoňková, 2007, s. 8-12)

Při identifikování a analýze vzdělávacích potřeb se často dostáváme do úskalí, kdy je velmi těžké odlišit potřebu od motivace či vlastního zájmu. Průcha tyto tři pojmy dává do souvislosti a uvádí, že rozdíl je v intenzitě a trvalosti vztahu. Zájem podle něj může být

krátkodobý, ale pokud je trvalý, může se lehce transformovat do motivace a následně do realizované či nerealizované potřeby. (Průcha, 2014, s. 99-101)

Při hlubším zkoumání této problematiky můžeme dojít k závěru, že vzdělávací potřeby jsou značně subjektivní a různorodé a jejich identifikace vyžaduje vysokou míru individuálního přístupu. To je z hlediska výzkumu samozřejmě velmi časově a finančně náročné a mnohdy stěží uskutečnitelné. Často, a je to i případ průzkumu v rámci této diplomové práce, se tedy volí metody získávání dat, které mají hromadný charakter.

6 Motivace ve vzdělávání seniorů

Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, skutečnost, zda senior vstoupí či nevstoupí do vzdělávacího procesu a zda v něm i setrvává, ovlivňuje mnoho faktorů, z nichž ten nejvýznamnější je faktor motivace. Samotné slovo motivace pochází z latinského „motus“, znamenající pohyb, hnutí. Jedná se tedy o jakousi hybnou sílu, která nás popohání k požadovanému cíli, a to na základě vnitřní pohnutky či vnějšího stimulu. *„Motiv je pohnutka zaměřená na uspokojování určitých potřeb, je to jistá psychologická tendence narovnat určitý stav, který může pramenit z nedostatku či přetlaku.“* (Studium psychologie, 2020)

Dle Plamínka (2015, s.30):

„Smyslem motivace je nenásilné vytvoření pozitivního přístupu k něčemu – často k nějakému výkonu či typu chování. Slovem motivace se obvykle označuje jak proces, tak jeho výsledek – tedy skutečnost, že se něco děje, stejně jako fakt, že něco existuje.“

Klevetová (2017, s. 43) ve své knize definuje motivaci jako:

„Hybnou páku lidského chování, která nás nutí uspokojovat své vlastní potřeby.“ Dle ní je základem motivace lidského organismu jeho snaha dosáhnout rovnováhy mezi sebou a prostředím tak, aby došlo k vlastnímu uspokojení a pocitu soběstačnosti.

Tureckiová (2004, s. 55) vymezuje motivaci jako vnitřní proces vyjadřující ochotu člověka vyvinout určité úsilí, aby dosáhl subjektivně vytyčeného cíle.

6.1 Druhy motivace

Lidskou motivaci, tedy potřebu a snahu něčeho dosáhnout, ovlivňují různé stimuly. Ty mohou být vnitřní či vnější a nutně spolu nemusí být v kontradikci. Jedinec může být poháněn vnějšími tlaky, ale zároveň pociťovat vlastní touhu po vzdělávání. Neplatí tedy pravidlo, že by vnější motivace tlumila motivaci vnitřní.

Vnější motivace

Zdrojem tohoto druhu motivace jsou vnější podněty tzv. stimuly nebo také incentivy. Může se jednat o finanční ocenění, chválu či jiné pocty. To, zda bude daný stimul jedince motivovat k určitému chování však závisí na jeho aktuálních vnitřních potřebách.

Vnitřní motivace

Zdrojem vnitřní motivace jsou pohnutky vycházející z vnitřních potřeb daného jedince. Nakonečný zmiňuje v této souvislosti pojem intrinsická motivace: „*tj. sebezpevňující chování, které vychází z funkční slasti a jehož příkladem je hra a pro některé lidi také práce*“ (1996, s. 46).

U vzdělávání dospělých je míra vnitřní motivace zásadní, protože bezprostředně ovlivňuje to, zda jedinec do vzdělávacího procesu vstoupí a jak dlouho v něm setrvá. Obecně platí, že čím silněji je u vzdělávaného rozvinuta vnitřní motivace, tím snáze dosahuje stanovených cílů.

S mírou vnitřní motivace souvisí i schopnost autoregulace učícího se jedince. Autoregulace je pojem vycházející z kognitivní psychologie a psychologie motivace. Označuje úroveň, kdy se učící se jedinec stává aktivním aktérem vlastního učebního procesu tak, že iniciuje a řídí svoje úsilí k dosažení poznání. (Pavlov a Krystoň, 2020, s.19)

6.2 Teorie motivace

Motivovat znamená vytvořit u daného jedince chuť či potřebu k požadovanému chování nebo akci. Z tohoto důvodu jsou motivační teorie hojně využívány v personalistice a řízení lidských zdrojů, nemalý vliv mají však i v souvislosti se vzděláváním dospělých. Motivační procesy v praxi jsou ovlivňovány a inspirovány celou řadou motivačních teorií, z nichž ty nejznámější uvádím níže.

Dvoufaktorová teorie motivace

Jedná se o jednu z teorií motivace, kterou Frederic Herzberg zformuloval v roce 1959 na základě provedeného výzkumu pracovní spokojenosti účetních a techniků. Herzberg definoval základní faktory ovlivňující spokojenost zaměstnanců a rozdělil je do dvou složek – faktory hygienické a tzv. motivátory.

Hygienické faktory jsou takové, které vyvolávají pracovní nespokojenost. Patří sem například pracovní a mzdové podmínky, mezilidské vztahy apod. *„Hygienické faktory slouží především k prevenci nespokojenosti s prací, přičemž mají jen nepatrný vliv na pozitivní postoje k práci.“* (Armstrong, Taylor, 2015, s. 895).

Motivátory jsou takové faktory, které mohou stimulovat a navodit motivaci, souvisejí tedy s vnitřní motivací. Týkají se obsahu práce. Patří sem například uznání, úcta, odpovědnost či možnost profesního růstu. Hygienické faktory jsou brány zaměstnancem za samozřejmost. Jejich absence sice vyvolává nespokojenost, ale zároveň jejich existence nezpůsobuje pracovní spokojenost. Naproti tomu motivátory působí jako stimuly pracovního výkonu, ale jejich nenaplnění nevede k pracovní nespokojenosti. (ManagementMania)

Herzbergova teorie byla však kritizována za nevhodnou metodu výzkumu, která nezohledňovala vztah mezi spokojeností a výzkumem, stejně jako za závěry, které byly učiněny na základě příliš malého vzorku respondentů (Armstrong, Taylor, 2015, s. 221-22).

McClellandova teorie získaných potřeb

Tato teorie, známá také jako McClellandova teorie tří potřeb, byla zveřejněna americkým psychologem McClellandem v roce 1958. Na základě této teorie autor definoval tři základní potřeby:

- Potřeba úspěchu
- Potřeba sounáležitosti
- Potřeba moci

Jako nejdůležitější byla označena potřeba dosažení úspěchu (Armstrong, Taylor, 2015, s. 221).

Vroomova teorie očekávání

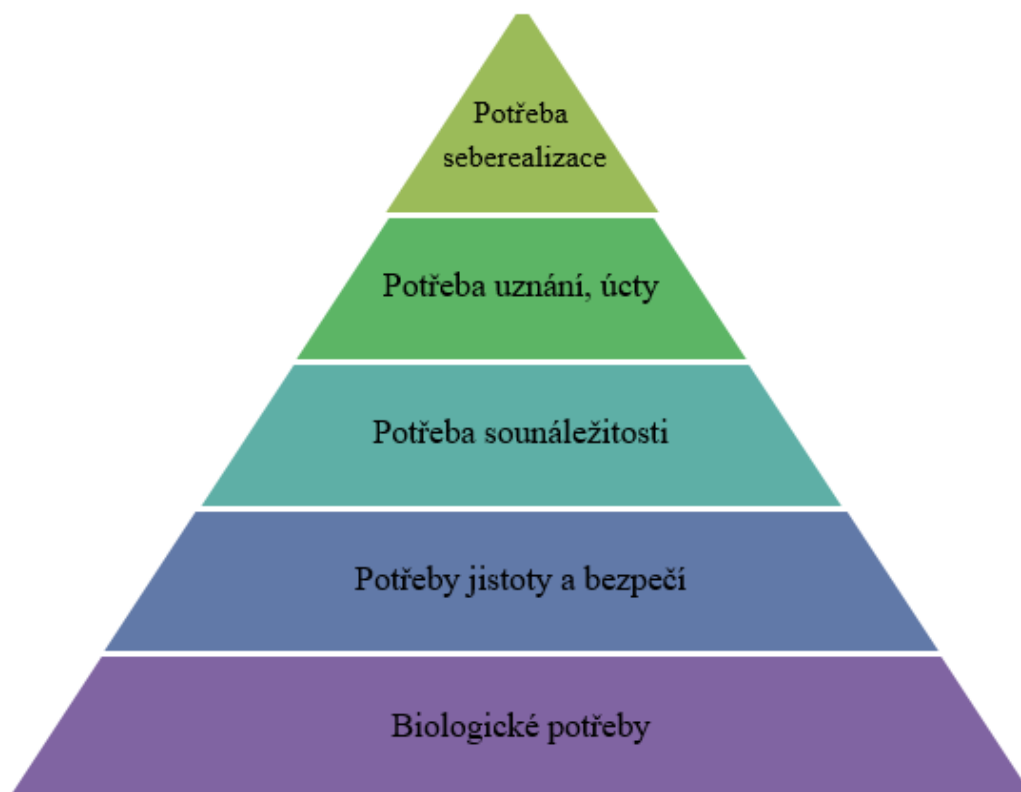
Teorii očekávání zveřejnil v roce 1968 americký profesor Victor Vroom. Tato teorie, známá také jako expektační teorie pracovní motivace, je založená na předpokladu, že jednání a motivaci člověka ovlivňuje jeho očekávání, a to ve třech rovinách: valence, instrumentality a expectance. Každý člověk přizpůsobuje své úsilí podle atraktivnosti cíle, přesvědčení o dosažitelnosti odměny a také reálného dosažení cíle.

Maslowova teorie potřeb

Teorie amerického psychologa Abrahama Maslowa je založena na předpokladu, že lidské jednání ovlivňují potřeby, které lze uspořádat hierarchicky, a to od základních životních potřeb po potřeby seberealizace a vlastního rozvoje. Základními (biologickými) potřebami jsou myšleny lidské potřeby jídla, pití, dýchání, vyměšování či sexuálního uspokojení.

Jsou-li uspokojeny základní potřeby, má jedinec zájem uspokojovat potřeby vyšší, tedy potřeby uznání, spokojení a seberealizace (Veber, 2009, s. 113).

Nejčastěji jsou tyto potřeby znázorňovány a řazeny do schématu pyramidy, jak je vidět na obrázku níže.

Obr. č. 4 Maslowova pyramida potřeb

(Zdroj vlastní, 2020)

Dle Armstronga a Taylora (2015, s. 220):

„V případě uspokojení nižší potřeby se stává dominantní vyšší potřeba a pozornost se soustředí na uspokojení této vyšší potřeby. Potřeba seberealizace však nemusí být uspokojena nikdy. Pouze neuspokojená potřeba může motivovat chování a dominantní potřeba je základním motivátorem chování.“

Získávání nových vědomostí a touha po vzdělání je na základě výše uvedeného schématu chápána jako potřeba seberealizace. V Maslowově teorii motivace se nachází až na vrcholu pyramidy a mimo jiné slouží jako důkaz toho, že lidské jednání není vedeno pouze fyziologickými pudy, ale že každý jedinec má potenciál a sklony k vlastnímu rozvoji.

6.3 Motivace ve vzdělávání dospělých

Ve vzdělávání je motivace jedním z klíčových faktorů. Dalo by se tvrdit, že se jedná o hlavní podmínku započetí i úspěšného zakončení celého vzdělávacího procesu. Schopnost vyhodnocení míry úspěšnosti tohoto procesu je podmíněna existencí předem stanoveného cíle. Jednoduše řečeno, je potřeba si uvědomit, že každá motivace někde začíná i končí. Na začátku stojí vždy neuspokojená potřeba způsobená určitým nedostatkem, která by měla být na konci saturována. Tento fakt vychází z Vroomovy teorie očekávání, jež je založená na předpokladu, že budoucí motivaci člověka ovlivňují jeho vnitřní očekávání.

Pokud vstoupí dospělý člověk do vzdělávacího procesu bez předem definovaného cíle, může se stát, že to v průběhu negativně ovlivní jeho motivaci, resp. že dá přednost jiným prioritám, kterých má v životě dostatek. Zdrojem demotivace může být řada dalších faktorů, ale jasně stanovený cíl pomáhá tyto faktory eliminovat.

Motivační faktory i procesy se u jednotlivých cílových skupin značně liší. U mladých lidí je motivace ke vzdělávání spojená převážně s výkonem budoucí či stávající profese, naproti tomu u dospělých lidí už můžeme pozorovat motivy spojené spíše s uspokojováním vyšších potřeb (viz. výše hierarchie potřeb A. Maslow).

Dle Beneše (2014, s.106) existuje relativně přesná struktura motivů účasti na dalším vzdělávání, jimiž jsou:

- Sociální kontakt
- Sociální podněty
- Profesní důvody
- Participace na politickém a komunálním životě
- Vnější očekávání
- Kognitivní zájmy

Beneš dále uvádí, že faktory, jako výše společenského statutu, výše příjmů či dosažené vzdělání, pozitivně ovlivňují vznik kognitivních motivů. Dá se tedy předpokládat, že lidé s vyšším dosaženým vzděláním budou mít o další vzdělávání signifikantnější zájem než

osoby s nižším. Současně však zdůrazňuje, že i přesto je nutné vždy reagovat na potřeby konkrétního jedince či skupiny.

Naopak Rabušicová (2008, s. 99) ve svém výzkumu týkajícím se motivace k dalšímu formálnímu vzdělávání uvádí, že výše příjmů a dosažené vzdělání nemají na (ne)zájem o studium vůbec žádný vliv.

„Mimochodem, ani jiný typ analýzy nepotvrdil předpokládaný vztah, že vzdělání respondenta bude mít vliv na to, jaký význam vzdělání coby nástroj životního úspěchu přikládá respondent, a to že bude mít dále vliv na jeho nebo její plány na studium.“

Z jejího výzkumu dále vyplývá, že v naprosté většině případů ovlivňuje vstup do dalšího formálního vzdělávání respondentů motivace vnitřní.

6.3.1 Vnitřní motivace seniorů ke vzdělávání

Jak již bylo zmíněno, v přístupu ke vzdělávání seniorů je neustále potřeba brát na vědomí, že účast seniorů probíhá na zcela dobrovolné bázi. Prvotní iniciativa a zájem tedy musí vycházet z jeho vnitřních pohnutek, které jsou mnohdy značně odlišné, ale vykazují i některé obecné rysy. Beneš uvádí (2014, s.112): *„motivem je často touha po sociálních kontaktech, očekávání okolí, ale i snaha najít smysl života ve vědomí vlastní konečnosti, zvládnání psychických a sociálních změn, udržování vlastních sil.“*

Na základě již provedených výzkumů v oblasti vnitřní motivace seniorů k dalšímu vzdělávání se nejčastěji objevují tyto důvody:

- Touha doplnit si vědomosti
- Sociální integrace
- Snížení pocitu osamocení
- Soběstačnost
- Naplnění životních tužeb a zájmů
- Smysluplné trávení volného času

Beneš (2014, s. 111) dále uvádí další charakteristiky, které motivaci ke vzdělávání ovlivňují. Jedná se například o socioekonomický status seniora, rodinný stav či zdravotní stav. Významnou roli v jeho vzdělávání hraje předchozí dosažené vzdělání, účast na kulturním životě, politická angažovanost či snaha o změnu k lepšímu ve svém okolí či komunitě.

Obecně platí, že lidé dříve činní ve vzdělávacích aktivitách jsou ochotni v nich pokračovat i s jejich postupujícím věkem.

Důležité je si především uvědomit, že seniori netvoří jednotnou skupinu, pro kterou by platila nějaká obecná pravidla. Každý senior má za sebou jiné životní zkušenosti, které se promítají v jeho chování, potažmo v přístupu ke vzdělávání. Nemalou roli hraje jejich aktuální životní situace, socioekonomický status či předchozí vzdělání. Jak uvádí Beneš (2014, s.111): „*schopnost a motivace k učení záleží na vzájemném působení dvou faktorů – osobnosti a životní situace.*“

6.3.2 Vnější motivace seniorů ke vzdělávání

Ačkoliv u edukace seniorů většinou vnější tlaky neovlivňují jejich rozhodnutí k dalšímu vzdělávání, jakmile se senior do edukačního procesu zapojí, je motivace ze strany vzdělávajícího zásadní. Pokud bychom tedy k motivaci přistupovali z didaktického hlediska, významnou oblast bude zaujímat psychodidaktický proces vzdělávání seniorů. Špaténková, Smékalová (2015, s. 163) uvádějí ve své publikaci tyto zásady a rady v přístupu ke vzdělávání seniorů:

- Navodit příjemnou atmosféru srdečným přivítáním a vyjádřit radost, že se lektor může se seniory setkat a něco jim povědět
- Upoutat pozornost
- Formulovat dosažitelný cíl
- Vyjádřit význam a smysl tématu
- Rozdat a věnovat studijní materiály
- Projevovat nehraný entuziasmus
- Poskytovat povzbuzení a úctu

Zvláště formulování cílů, vyjádření účelu a posilování sebedůvěry tvoří základní pilíře motivace v oblasti vzdělávání seniorů.

Špaténková a Smékalová dále tyto tři pilíře demonstrují na konkrétním příkladu. Pro příklad uvedu vlastní zkušenost z praxe. Konkrétně zkušenost získanou z dobrovolných přednášek pro seniory uskutečněných na začátku roku 2020.

Téma přednášky: Čeká nás doba plastová?

Účel: Dokážeme bojovat s množstvím nezpracovatelného plastu, které zavaluje naši planetu? Jakou roli v této problematice hraje každý z nás – potažmo senior?

Cíle: Senior bude chápat souvislost mezi vlastním jednáním a vlivem na tuto oblast životního prostředí. Dostane návod, jak redukovat množství spotřebovávaného plastu ve svém životě a životě svých blízkých.

Posílení sebedůvěry: Sdělení, že každý z nás může svým jednáním pomoci k celkové změně. Každá pomoc se počítá. Poskytnutí povzbuzení, že senior může pozitivně ovlivňovat své okolí tím, že získané informace předá své rodině a známým.

Ve snahách o posílení vnější motivace seniorů je zcela zásadní přístup vzdělavatelů, který musí být v každém směru vždy laskavý, plný pochopení a tolerance. Důležitá je také pochvala a podněcování zdravé soutěživosti. Často se stává, že vlastní nejistota a strach z neznámého ovlivňují u starého člověka jeho schopnost učit se. Je třeba si uvědomit, že pro každého z nás může být více či méně obtížné měnit navyklé postupy a vstřebávat nové informace. U staršího člověka toto platí dvojnásob.

Formulování a reálná dosažitelnost předem stanoveného studijního cíle je další zásadní faktor, který bohužel ve výuce seniorů mnohdy chybí. Jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách, jeho význam přímo souvisí s existencí a mírou vnitřní motivace jedince, proto se bez něj ve vzdělávacím procesu jen těžko obejdeme.

Ať už jsou tedy vnitřní pohnutky, které vedou seniora ke vzdělávání, jakkoliv silné, bez vnější pomoci a stimulace ze strany konkrétního vzdělavatele bývají jeho potřeby jen velmi těžko naplnitelné.

7 Průzkum vzdělávacích potřeb seniorů

7.1 Výzkumný problém

Ve výzkumné části své diplomové práce se zabývám problémem vzdělávacích potřeb lidí v seniorském věku. Vzdělávání seniorů je aktuální celospolečenské téma, které v souvislosti se stárnutím populace nabývá každým rokem na významu a je potřeba se mu tedy dostatečně věnovat. Díky několika vlastním pracovním zkušenostem z oblasti edukace seniorů je mi tato problematika blízká, proto jsou pro mě zjištění z tohoto výzkumu i velmi přínosná.

Tempo, kterým se mění svět kolem nás, se neustále zvyšuje a s lehkou nadsázkou mohu říci, že informace získané včera, se dnes již jeví jako zastaralé. V oblasti vzdělávání je proto nutné tyto změny neustále reflektovat a přizpůsobovat jim současnou nabídku a jednotlivé přístupy. Nejinak je tomu u vzdělávání seniorů a možná hlavně právě tam.

7.2 Cíl průzkumu

Cílem této diplomové práce je analyzovat aktuální potřeby v oblasti vzdělávání seniorů se zaměřením na možné a existující způsoby jejich motivace k dalšímu vzdělávání. Na základě mého průzkumu bude možné zanalyzovat aktuální potřeby a zájem seniorů o programy dalšího vzdělávání v Praze a blízkém okolí. Současně budu hodnotit jaká je motivace seniorů k dalšímu vzdělávání a zda odpovídá obecné představě, že senioři se vzdělávají hlavně z důvodu sociálního kontaktu a navazování vztahů.

Výzkumné otázky

Jaké jsou vzdělávací potřeby seniorů?

Jaká je největší motivace seniorů ve vzdělávání?

Jaké jsou možné prostředky motivace seniorů k dalšímu vzdělávání?

7.3 Popis zkoumané oblasti

K mému průzkumu jsem si vybrala oblast Prahy z důvodu existence široké nabídky vzdělávacích programů pro seniory, kde mají navíc poskytovatelé vzdělávání pro seniory delší historii a bohaté zkušenosti.

7.4 Popis cílové skupiny

Pro potřeby tohoto průzkumu byly jako cílové skupiny zvoleni poskytovatelé vzdělávacích programů pro seniory, a to různého zaměření, formálního i neformálního charakteru. Kritériem byla existence vzdělávací nabídky, která je zaměřena pouze na posluchače – seniory. Osloveni byli tedy jak soukromé organizace poskytující vzdělávací kurzy, tak kluby seniorů, seniorská komunitní centra a v neposlední řadě i univerzity třetího věku. Zde je nutné přiznat, že po zpětné úvaze by bylo pravděpodobně vhodnější zařadit univerzity třetího věku do samostatné kategorie, a to vzhledem k tomu, že jejich aktivity jsou řízeny jednotně Asociací univerzit třetího věku a zaměření kurzů odpovídá akreditaci té které fakulty. Na tuto skutečnost jsem byla upozorněna paní doktorkou Mannovou, ale tou dobou byl průzkum již v průběhu.

7.5 Metody výzkumu

Průzkum probíhal formou online dotazníkového šetření v kombinaci s rozhovorem, a to od začátku ledna do konce února 2021. Jedná se tedy o smíšený andragogický výzkum metodou dotazování. Online dotazníkový průzkum byl zvolen jako forma dotazování proto, že je tak možné oslovit relativně velké množství respondentů za krátký časový úsek. Nicméně je předem třeba počítat s nižší návratností. Mým původním záměrem bylo oslovování cílových skupin osobně, do toho však razantně a velmi nečekaně zasáhla pandemie koronaviru a plánovaná osobní setkání již nebyla možná. Tato skutečnost se sice do návratnosti dotazníků promítnout mohla, nicméně i tak hodnotím průzkum jako úspěšný, a to navzdory komplikacím ve spojitosti s vlnou pandemie. Ze dvaadvaceti oslovených poskytovatelů vzdělávacích programů pro seniory (osloveno bylo třicet poskytovatelů, ale osm emailů se vrátilo jako nedoručeno) dotazník vyplnilo a zaslalo zpět jedenáct respondentů. Jak jsem již zmínila, oslovovány byly i univerzity třetího věku, kde mi byl zároveň poskytnut telefonický rozhovor s paní magistrou Noveskou za centrum celoživotního vzdělávání při Pedagogické

fakultě UK a také s paní doktorkou Mannovou za U3V na FEL ČVUT. Přepis a výsledky obou rozhovorů uvedu v následující kapitole.

7.6 Rozhovory

Rozhovor s vedoucí centra celoživotního vzdělávání Pedagogické fakulty UK paní Mgr. Izabelou Noveskou, MBA (dále jen IN) probíhal řízeně, polostrukturovanou formou. Paní magistra zaštitňuje nabídku všech vzdělávacích programů centra, včetně programů U3V, kterých se tento rozhovor týkal. Přepis otázek a odpovědí tohoto rozhovoru na základě záznamu uvádím tak, jak byl veden.

Kolik seniorů projde ročně vašimi programy?

IN: *„Počty seniorů jsou každý rok různé. Zaleží, jaké se na ten daný rok vypisují programy. Existují programy s různou kapacitou účastníků, proto se i celkový počet účastníků liší. Kvůli tomu nemůžeme ani jednotlivé roky srovnávat, protože každý rok je vlastně jakýmsi fenoménem. Myslím si však, že nejvíc bylo okolo tisíc účastníků ročně a nejméně asi 350 účastníků.“*

Je větší zájem o dlouhodobé či krátkodobé programy?

IN: *„Univerzita třetího věku je jen jedna. Program běží buď celý rok anebo může mít i více semestrů a protáhnout se tak na více let. V poslední době jsme se snažili vyjít vstříc seniorů, kteří mají spíše zájem o ty jednoroční, tedy dvousemestrální programy.“*

O jaká zaměření vašich vzdělávacích programů je největší zájem?

IN: *„U nás je specifikum v tom, že nabízíme hodně programů, které jsou spíše praktické a kde si i velmi často vyjíždí do terénu, jako je například program Chráněná území České republiky nebo práce v laboratořích. Pak máme program, který je vždy velmi rychle obsazen, a to je online agenda pro seniory. Senioři si přinesou na výuku vlastní mobil a pracují s ním v počítačové učebně a učí se vzájemně propojovat mobil s počítačem.“*

Jaké je nejčastější věkové složení seniorů navštěvující vaše programy?

IN: „*Mohou chodit seniori nad 60 let. Největší skupinu tvoří seniori od šedesáti do pětasedmdesáti let. Ale máme tu i seniory, kterým je třeba 82 nebo 81 let. Pokud se však ptáte na skupinu, která je nejvíce zastoupena, tak je to ta od 60 do 75 let.*“

Zaznamenáváte v poslední době zvyšující se zájem o vaše programy?

IN: „*Tak určitě ano. Když jsme například loni v březnu 2020 nabízeli programy pro tento akademický rok, tak byly v podstatě za týden všechny obsazeny. Určitě zájem je a zvyšuje se. Zaznamenáváme i to, že seniori, kteří k nám chodí jeden rok a mají dobrou zkušenost, tak se přihlásí znovu třeba do úplně jiného programu anebo se hlásí i na programy jiných fakult v rámci U3V UK. Tento akademický rok je však velmi specifický, poznamenaný covidem. Není běžná výuka, jelikož naši seniori – hlavně v těch praktických kurzech – neměli zájem o distanční výuku a chtěli počkat až bude možné prezenční setkávání. Hodiny jim tedy budou odučeny ve chvíli, kdy to bude možné.*“

Pro seniory má tedy větší přínos prezenční výuka?

IN: „*Stoprocentně. Ten největší zájem je proto, když se jich ptáme, za prvé ten sociální kontakt, za druhé odpovídají to, že je povznáší Univerzita Karlova a že si plní svůj sen, když třeba nemohli kdysi studovat. Na stejné úrovni je však i důvod, že se mají zájem dozvědět nebo se naučit nové věci nebo se zkrátka dále vzdělávat.*“

Snažíte se seniory i nějak dále motivovat k dalšímu vzdělávání?

IN: „*Ani to není třeba, protože ty programy jsou pro ně natolik zajímavé, že oni sami už třeba v průběhu ledna a února začínají přicházet s žádostmi, že by se chtěli přihlásit do dalších studijních programů.*“

Vnímáte nějaké bariéry či úskalí ve vzdělávání pro seniory?

IN: „*Někteří měli obavy, zda obstojí, zda to zvládnou. Během první hodiny, po seznámení s garantem programu, z nich ostych a strach opadl, a nakonec byli rádi, že se přihlásili.*“

Takže zde funguje i motivace ze stran vyučujícího?

IN: „*Určitě. Určitě. Vyučující je dokážou na té první hodině zklidnit, namotivovat. Ukážou se nejenom jako garanti, ale také jako lidi, kteří se s nimi chtějí setkat, kteří jim chtějí pomoc a kteří se na ně těší. Tím, že je to generace, která prošla i socialismem, tak mají na začátku obavy, že výuka bude direktivní. Během první hodiny ale pochopí, že ten garant je vnímá jako partnery nikoliv jako žáky toho direktivního způsobu jednání.*“

Zaznamenáváte nějaké specifické vzdělávací potřeby seniorů?

IN: „*Určitě je zajímaví technologie. Je skupina, která potřebuje tu teorii a přednášky, a pak je zase skupina, která má ráda ty exkurze, workshopy a praktické činnosti. To se však každý rok mění. Nedá se to zobecnit. Záleží tedy na těch konkrétních lidech, kteří se v tom konkrétním roce v tom programu objeví.*“

Technologiím a online přednáškám se tedy nebrání?

IN: „*Ne. Nebrání se, ale pokud si mohou vybrat u těch praktických programů, tak je pro ně online forma nezajímavá. Záleží také na specifice toho programu. My jsme se jich několikrát ptali a pro ně opravdu na tom prvním místě je to sociální setkávání. To, aby měli nějakou partu.*“

V čem pro ně spočívá ta největší motivace se dále vzdělávat? Jsou motivováni spíše vnitřně nebo vnějšími vlivy?

IN: „*U valné většiny je to jejich vlastní zájem o další vzdělávání. Máme například seniorku, která nikdy nerozuměla ekonomice a ona se ve svých 64 letech rozhodla, že už jí štve, že tomu nerozumí, tak se přihlásila na kurz. Člověk někdy v té pozdní dospělosti přijde na to, že některý obor celý život nezvládal, což ho štve, a to může být ta jeho motivace.*“

Z vaší strany probíhá výzkum vzdělávacích potřeb seniorů? Na jakém základě vymýšlíte nové programy?

IN: „*To, co se nám osvědčilo a co se dozvídáme od garantů. Seniori jim sami při hodnocení řeknou v závěru roku, že mají zájem o ten či onen konkrétní program. Snažíme se tedy přizpůsobovat jejich potřebám, jejich požadavkům a zájmu (seniorů).*“

Rozhovor s paní Ing. Boženou Mannovou, Ph.D. byl veden formou nestrukturovaného dotazování. Otázky z mého dotazníku v rozhovoru sice zazněly, ale sloužily spíše jako opora pro případ, že by se rozhovor odtrhl od původního tématu. Paní doktorku jsem nechala sdílet své zkušenosti s vedením výukových programů na fakultě informatiky, kde působí již řadu let. ČVUT má ve své nabídce U3V aktuálně dvacet devět kurzů, ale v současné době je výuka ovlivněná epidemiologickou situací v souvislosti s šířením viru COVID 19, což znamená, že probíhá pouze distanční formou. Ani tato skutečnost však zájem o kurzy neovlivnila a jejich kapacita byla naplněna.

Na mou otázku, zda se zájem o tyto kurzy zvyšuje, odpověděla paní doktorka kladně a dodala, že není problém účastníky kurzů získávat, ale spíše se jich pak zbavovat. Čímž s lehkou nadsázkou chtěla říci, že zájem je každým rokem opravdu veliký a kurzisté se většinou rádi zapisují i do dalších semestrů.

I když je k dalšímu studiu lektori samozřejmě povzbuzují, nejsilnější motivací je pro ně zpravidla jejich vnitřní touha po vzdělání a také snaha držet krok s dobou a se členy vlastní rodiny. Pokud jsou senioři nuceni ukončit své studium, bývá to nejčastěji z rodinných či zdravotních důvodů. Jako největší bariéru vzdělávání vidí paní doktorka jejich vlastní lenost a nedostatek odvahy.

Nejhojněji zastoupená věková skupina bývá ve věku 65-70 let, ale jak paní doktorka zmínila, toto věkové rozmezí se každým rokem posouvá o něco výše. Zajímavá je informace, že přibližně ze sedmdesáti procent tvoří skupinu kurzistů ženy.

K otázce vzdělávacích potřeb paní doktorka uvedla, že při vzdělávání je důležité seniorům informace často opakovat. Lektor musí seniora hned od začátku správně aktivovat, snažit se mu být partnerem a k jeho potřebám přistupovat velmi individuálně. Obecné teorie a poučky se tu prý většinou mívají účinkem. Užitečné se jí zdají být domácí úkoly a zpětné hodnocení studentů. Jako nejdůležitější potřebu však uvádí vzdělávání seniorů v oblasti ICT. Pomocí

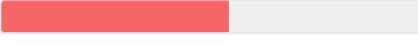
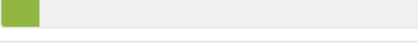

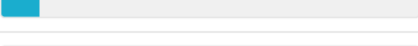
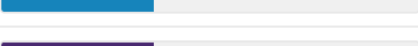
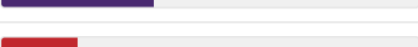
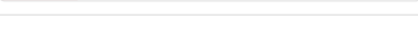
nových technologií je pro seniory snazší nejen přístup ke vzdělání, ale také navazování kontaktů a celkové zapojování do společnosti.

Jako vhodné prostředky motivování seniorů k dalšímu vzdělávání se jí jeví osvěta, dny otevřených dveří či příspěvky pro rozvoj vzdělávání. To buď formou finanční podpory či poskytnutím jiných prostředků, jako například notebooků, pro každého seniora.

7.7 Výsledky dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření probíhalo online formou, kdy byli respondenti oslovováni prostřednictvím emailu s odkazem na dotazník na webových stránkách společnosti Click4survey. Pomocí této platformy byly dotazníky vyplňovány a zároveň vyhodnocovány. Na následujících stránkách uvedu odpovědi na jednotlivé otázky dotazníkového šetření včetně jejich grafického znázornění. Vybrané otázky a odpovědi, které nejlépe korespondují se stanovenými výzkumnými otázkami, rozvedu podrobněji.

Jaké druhy vzdělávání pro seniory nabízíte?

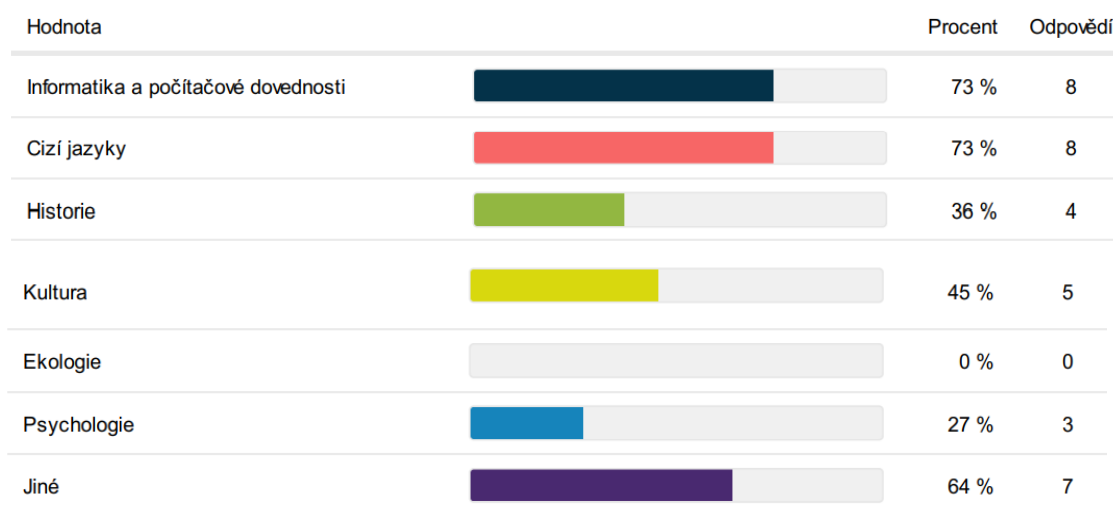
Hodnota		Procent	Odpovědí
Dlouhodobé vzdělávací kurzy		82 %	9
Krátkodobé vzdělávací kurzy		55 %	6
Univerzita třetího věku		9 %	1
Jednorázové přednášky a semináře		55 %	6
Rekvalifikační kurzy		9 %	1
Exkurze		36 %	4
Online kurzy		36 %	4
Jiné		18 %	2

Graf č. 1 Druhy vzdělávacích kurzů (Zdroj: vlastní zpracování)

První otázka mého průzkumu směřovala k druhům vzdělávacích programů, které poskytovatelé svým zákazníkům (seniorům) nabízí. Až na jedno všechna vzdělávací centra uvedla, že nabízejí dlouhodobé vzdělávací kurzy, nejčastěji v kombinaci s krátkodobými kurzy a jednorázovými přednáškami či semináři. Čtyři z těchto center navíc nabízí ještě exkurze a online kurzy. Za odpovědi jiné jsou nabídky workshopů.

Ve výsledcích můžeme najít paralelu s odpovědí, kterou nám poskytla i paní magistra Noveská. Ta uvedla, že studenti využívají hlavně vícesemestrální kurzy. Dá se předpokládat, že se vzdělávací centra vždy snaží reagovat na poptávku v dané lokalitě, v tomto případě tedy po dlouhodobých kurzech, z čehož vyplývá, že seniori tento druh vzdělávání nejspíše upřednostňují.

O jaké zaměření vzdělávacích programů je největší zájem?

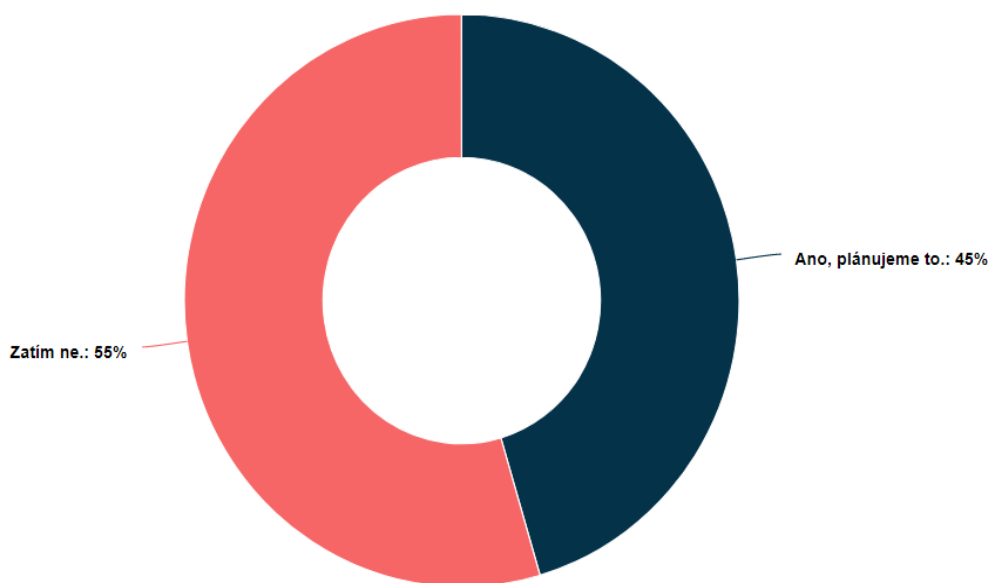
Graf č. 2 Zaměření kurzů (Zdroj: vlastní zpracování)

Další otázka se týkala zaměření a specializace kurzů, které si seniori volí. Zde opět až na jedno z center všechna odpověděla, že největší zájem projevují seniori o informatiku a počítačové dovednosti. Hned na druhém místě jsou to pak cizí jazyky. V odpovědích bylo možné uvést několik zaměření najednou, a právě informatika a cizí jazyky byla nejčastější kombinace. Je patrné, že zájem o tyto obory je reakcí na trend poslední doby, kdy s nástupem globalizace a digitalizace roste tlak na získávání nových kompetencí, které člověku otevírají

nejen možnosti na trhu práce, ale usnadňují i každodenní život. Senioři, kteří již vstoupili do vzdělávacího procesu, jsou si evidentně nastupujících změn vědomi a snaží se držet krok s dobou, která se dynamicky mění. Zájem o cizí jazyky může být navíc podpořen tím, že senioři v dnešní době mají více možností cestovat a znalost cizího jazyka je pro ně nezbytná dovednost.

Mezi odpověďmi jiné pak bylo uvedeno, že senioři projevují zájem i o pohybové aktivity, přednášky o zdravém životním stylu, trénování paměti či techniku. Za zmínku ještě stojí neprojevený zájem o ekologii navzdory tomu, že toto téma v posledních letech nabývalo na popularitě. Zajímavé by bylo porovnání výsledků průzkumu s odstupem několika let, kdy mladší generace, které se nyní tématem ekologie zabývají, dospějí do seniorského věku.

Plánujete současnou nabídku rozšířit?

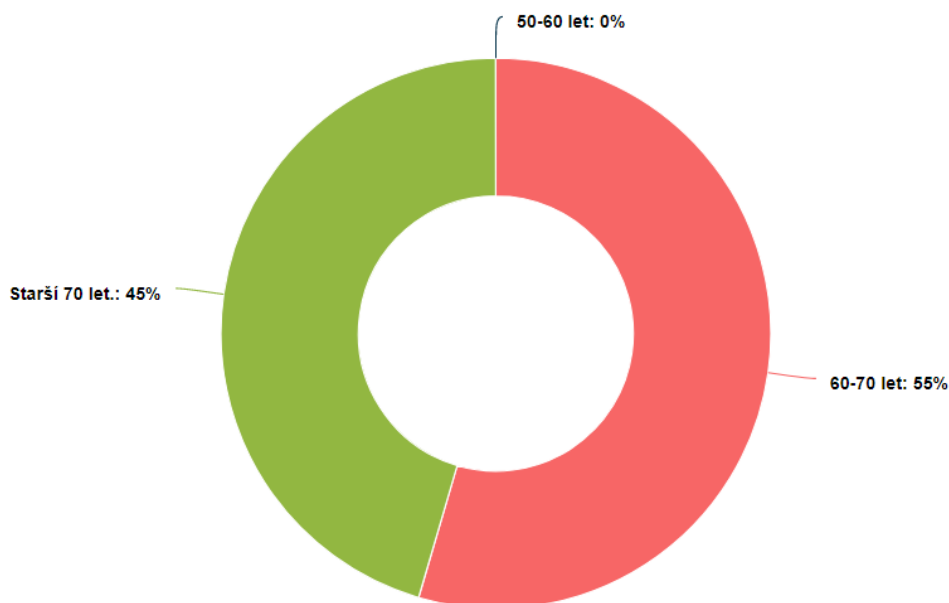

Graf č.3 Rozšíření nabídky (Zdroj: vlastní zpracování)

Tato otázka byla zařazena do dotazníku z toho důvodu, že je díky ní možné vydedukovat, zda rostoucí zájem o vzdělávací programy pro seniory nutí poskytovatele jejich nabídku rozšiřovat. Většina respondentů sice uvedla, že rozšíření neplánuje, nicméně výsledky jsou natolik těsné, že nelze jednoznačně určit, zda daný předpoklad platí či ne. Výsledek mohl být také ovlivněn současnou krizí (Covid-19), kdy většina poskytovatelů musela vypsané

kurzy buď zpřístupnit online nebo je vůbec neotevřela. Vzhledem k tomu, že v době, kdy výzkum vznikal, nebylo ještě z vládních opatření jisté, jak se bude situace dále vyvíjet, bylo pro poskytovatele velmi těžké predikovat budoucí poptávku po kurzech a tím i vlastní kroky týkající se rozšiřování nabídky.

Jaké je nejčastější věkové složení seniorů, kteří využívají vašich služeb?

Graf č. 4 Věkové rozložení (Zdroj: vlastní zpracování)

Věkové složení seniorských studentů je znázorněno v grafu č. 4. V rámci dotazníkového šetření bylo zjišťováno, zda jsou vzdělávací kurzy navštěvovány i lidmi mladšími šedesáti a zároveň staršími padesáti let. Jedná se o věkovou skupinu, kterou Světová zdravotnická organizace definuje jako populaci lidí ve středním věku. Jak je vidět z grafu, tato skupina není mezi účastníky kurzů vůbec zastoupena. Vzdělávacích nabídek oslovených center využívají spíše lidé starší šedesáti let, nejvíce pak věková skupina 60-70 let. Ta tvoří více než polovinu účastníků, přesně 55 %. Nemalé procento však tvoří i seniori ve věku nad 70 let. Tuto odpověď uvedli čtyři z devíti respondentů, tedy 45 %.

Tyto výsledky korespondují s výpovědí paní magistry Noveské, která uvedla, že nejčastěji jejich služeb využívají senioři ve věku od šedesáti do sedmdesáti pěti let. Právě u této věkové skupiny se dá předpokládat v budoucnu zvyšující se zájem o vzdělávací kurzy. Tak jak se bude postupně odsouvat odchod do starobního důchodu a prodlužovat se doba, kdy jsme pracovní aktivní, bude stále více vyvíjen tlak na získávání nových znalostí a kompetencí pro výkon povolání nezbytných. Je možné, že se pak poptávka po zájmovém vzdělávání pro seniory částečně překloupí do vzdělávání profesního.

Zaznamenáváte v poslední době zvyšující se zájem o vaše služby?

Hodnota		Procent	Odpovědí
Ano - nárůst poptávky		36 %	4
Stále stejná poptávka		45 %	5
Ne - pokles poptávky		18 %	2

Graf č. 5 Zájem o služby (Zdroj: vlastní zpracování)

Ačkoliv na základě této otázky nezjistíme, jak velká je skutečně poptávka po vzdělávacích programech pro seniory, je z ní alespoň možné odvodit celkový trend v této oblasti. Předpokládám, že poskytovatelé se snaží vždy reagovat na aktuální situaci a přizpůsobovat svou nabídku poptávce. Podívejme se na výše uvedený graf. Pět respondentů z jedenácti odpovědělo, že poptávka po jejich službách je stále stejná. To jinými slovy znamená, že zájem je stále stejně vysoký a v programech pro seniory se jim tedy vyplatí dále pokračovat. Čtyři z jedenácti respondentů navíc uvedli, že zaznamenávají zvyšující se poptávku po nabízených vzdělávacích programech. Stejnou odpověď jsem obdržela i od paní Mannové a Noveské. Ty zaznamenávají každým rokem zvyšující se zájem o vzdělávání ze strany seniorů a naplnit vypsání kurzy tedy nebývá nikdy problém. Jak je vidět z grafu č. 5, pouze dva respondenti odpověděli, že dochází k poklesu poptávky po vzdělávacích kurzech.

Z výše uvedených výsledků lze odvodit celkový trend v oblasti zájmu o vzdělávací kurzy pro seniory, který se jeví jako spíše rostoucí.

Jak se snažíte seniory motivovat k dalšímu vzdělávání?

Hodnota		Procent	Odpovědí
Finanční podpora (slevy)		9 %	1
Kurzy zdarma		55 %	6
Studijní materiály zdarma		27 %	3
Slovní podpora a povzbuzení		55 %	6
Osvěta		73 %	8
Nabídka individuálních programů		27 %	3
Jiné		45 %	5

Graf č. 6 Způsoby motivace seniorů (Zdroj: vlastní zpracování)

Následující otázka směřovala k problematice motivace seniorů ve vzdělávání. Zajímalo mě, jaké jsou možnosti a osvědčené způsoby motivování seniorů k dalšímu vzdělávání. U této otázky bylo možné zaškrtnout více odpovědí. Nejčastěji respondenti uváděli, že se snaží své studenty (potenciální i stávající) motivovat formou osvěty. Zde odpověď koresponduje s navrhovaným způsobem podpory vzdělávání seniorů, kterou uvedla paní doktorka Mannová během našeho rozhovoru. Hned po osvětě jsou to kurzy zdarma a slovní podpora a povzbuzení. Do odpovědi jiné uvedl jeden respondent, že senioři jsou většinou sami velmi motivovaní a aktivní, takže motivace z jejich strany není třeba. Tato odpověď opět souhlasí s tím, co uvedla v rozhovoru i paní magistra Noveská. Jako další způsob motivace bylo uvedeno nízké zápisné a doprovodné aktivity zdarma, občerstvení během kurzů a certifikáty o absolvování na závěr kurzů. Jeden z poskytovatelů uvedl, že se snaží o pečlivý výběr lektorů a vhodnou práci se skupinou vzdělávajících se. Tato odpověď by se dala sloučit s odpovědí *slovní podpora a povzbuzení* a je z ní patrné, že aktivita ze strany lektora hraje v motivaci seniorů ke vzdělávání zásadní roli.

Jaké jsou nejčastější důvody ke vzdělávání u seniorů?

Hodnota		Procent	Odpovědí
Nadbytek volného času		50 %	5
Zlepšení paměti		60 %	6
Tlak okolí.		10 %	1
Nemožnost studovat v minulosti		0 %	0
Profesní rozvoj		0 %	0
Zájem o obor		80 %	8
Společenský kontakt a pocit sounáležitosti		90 %	9
Jiné		30 %	3

Graf č. 7 Důvody ke vzdělávání seniorů (Zdroj: vlastní zpracování)

Dle četnosti odpovědí můžeme seřadit důvody a priority u seniorských studentů tak, jak je uváděli jednotliví vzdělávající. Jako nejčastější důvody k dalšímu vzdělávání jsou uváděny: společenský kontakt, zájem o obor, zlepšení paměti a nadbytek volného času. Jeden z respondentů do odpovědi jiné uvedl, že sociální kontakt je největší motivací, pak je to prý zájem o obor a nadbytek volného času se řadí až za tyto důvody. Z grafu je patrné, že sociální kontakt a pocit sounáležitosti je více méně na stejné úrovni jako samotný zájem o obor. Tento výsledek koresponduje s informacemi od paní magistry Noveské. Ta v rozhovoru uvedla, že hlavním důvodem je jednoznačně zájem seniorů o vzdělávání se. Sociální kontakt je nicméně také velmi důležitý, což vyplývá z faktu, že jejich studenti upřednostňují spíše prezenční formu výuky.

S tím souvisí následující otázka dotazníkového šetření týkající se zájmu o online výuku. Ten je prý v poslední době dle třiceti procent respondentů častější. Čtyři z jedenácti respondentů odpověděli, že prezenční forma výuky je stále více preferovaná, ale v možnosti jiné další tři uvedli, že zájem je půl na půl o online i prezenční výuku. Jeden respondent napsal, že o online výuku mají studenti zájem jen v souvislosti s aktuální situací, jinak dávají přednost prezenční formě.

Mají senioři zájem o vzdělávání i online formou?

Hodnota	Procent	Odpovědí
Ano. Čím dál častěji.	30 %	3
Jen zřídka.	10 %	1
Ne. Senioři upřednostňují spíše prezenční formu výuky.	40 %	4
Jiná odpověď	40 %	4

Graf č. 8 Zájem o online kurzy (Zdroj: vlastní zpracování)

Jaké jsou nejčastější důvody ukončení studia?

Hodnota	Procent	Odpovědí
Nedostatek času	9 %	1
Zdravotní důvody	91 %	10
Náročnost kurzů	9 %	1
Špatná dostupnost	0 %	0
Ekonomické důvody	0 %	0
Rodinné důvody	55 %	6
Jiné	27 %	3

Graf č. 9 Důvody ukončení studia (Zdroj: vlastní zpracování)

Zdravotní důvody bývají jednoznačně nejčastější příčinou toho, proč senioři v dalším vzdělávání nesetrvávají, což je vidět z výše uvedeného grafu. Dalším velmi častým důvodem je rodinná situace a v současné době je to dle dvou z oslovených vzdělavatelů i strach z nákazy covid-19.

Tato otázka velmi úzce souvisí s následující otázkou. Ta zkoumá, zda a případně jaké existují skutečnosti bránící seniorům v dalším vzdělávání. Sedmdesát procent respondentů eviduje, že tyto bariéry skutečně existují. Nejčastěji to jsou opět překážky týkající se zdravotního stavu seniorů či obavy z nákazy. Ekonomické a finanční důvody uvedli dva z jedenácti respondentů, což je pro srovnání s předchozí otázkou zajímavé, vzhledem k tomu, že ekonomické důvody nebývají dle respondentů důvodem k ukončení studia ze strany seniorů. Jeden z respondentů uvedl, že bariérou bývá pohodlnost a nedostatek motivace. Obdobnou odpověď na tutéž otázku jsem obdržela i od paní Mannové. Ta uvedla, že nejčastější překážkou v dalším vzdělávání seniorů je jejich vlastní lenost a nedostatek odvahy.

Důvody pro neúčast na vzdělávání starších lidí jsou samozřejmě velmi různorodé a individuální, ale dá se shrnout, že existující bariéry jsou především vnitřního a vnějšího charakteru, kdy převažují hlavně ty vnější, resp. situační.

Existují podle vás nějaké bariéry ve vzdělávání seniorů?

Hodnota		Procent	Odpovědí
Ano. Jaké		70 %	7
Nevím o žádných		30 %	3

Graf č. 10 Bariéry ve vzdělávání seniorů (Zdroj: vlastní zpracování)

Zaznamenáváte nějaké specifické vzdělávací potřeby u studentů seniorů?

Hodnota	Procent	Odpovědí
Ano. Jaké	64 %	7
Nemáme o nich přehled	9 %	1
Nezaznamenáváme žádné zvláštní potřeby.	27 %	3

Graf č. 11 Potřeby ve vzdělávání seniorů (Zdroj: vlastní zpracování)

Vzdělávací potřeby jsou u této otázky míněny jako specifika ve vzdělávacím procesu seniorů, která je nutno reflektovat. Šedesát čtyři procent dotázaných uvedlo, že taková specifika evidují. Jsou jimi nejčastěji nutnost častého opakování učiva, pomalejší a hlasitější výklad, individuální a přátelský přístup lektora, větší text u studijních materiálů či potřeba seniorům naslouchat. Jen dvacet sedm procent respondentů uvedlo, že nezaznamenávají vůbec žádné specifické vzdělávací potřeby a jeden respondent uvedl, že o těchto potřebách nemá přehled.

Co je podle vás pro seniory nejsilnější motivací k dalšímu vzdělávání?

Hodnota	Procent	Odpovědí
Potřeba získání vědomostí	60 %	6
Potřeba sounáležitosti a sociálního kontaktu	90 %	9
Potřeba uznání veřejnosti	10 %	1
Potřeba seberealizace	70 %	7
Potřeba sebeuznání	50 %	5
Jiné	30 %	3

Graf č. 12 Motivace ke vzdělávání seniorů (Zdroj: vlastní zpracování)

Tato otázka velmi úzce souvisí s otázkou nejčastějších důvodů, které vedou seniory k dalšímu vzdělávání. Mým záměrem však bylo zjistit nejen důvody, ale i vnitřní pohnutky, jež této volbě předchází. Motiv v tomto případě odráží individuální potřeby vycházející více či méně z Maslowovy pyramidy potřeb. Základní potřebou je zde potřeba získání vědomostí. Tu však uvedlo jako nejsilnější pouze šedesát procent dotázaných. Před ní se dle průzkumu řadí potřeba seberealizace a potřeba sounáležitosti či sociálního kontaktu. Sociální kontakt je tedy nejsilnější motivací a zároveň nejčastějším důvodem pro vzdělávání seniorů. Nemalé procento respondentů však také uvedlo potřebu sebeuznání jako silný motiv ve vzdělávacích aktivitách seniorů. Potřeba uznání veřejností je dle respondentů nejméně důležitá. Tento výsledek se trochu rozchází s tím, co vypověděla v rozhovoru paní doktorka Mannová. Ta zdůrazňovala, že pro seniory je velmi důležité, abychom je brali vážně a nad jejich získaným vzděláním projevovali stejné uznání jako u jiných věkových skupin. Velmi často totiž panuje představa, že vzdělávací aktivity seniorů jsou nepotřebné a tím pádem méně cenné.

Z těchto výsledků je mimo jiné patrný i rozdíl mezi otázkou směřující k důvodům a motivaci ke vzdělávání. Senioři mohou mít obecné i konkrétní důvody k tomu se vzdělávat, ale za všemi těmito důvody se většinou skrývá nějaká vnitřní potřeba, kterou chtějí uspokojit.

8 Shrnutí výsledků průzkumu

Ve výše uvedeném průzkumu byly formou dotazníkového šetření a rozhovorů mezi poskytovateli vzdělávacích kurzů zjišťovány vzdělávací potřeby seniorů, jejich důvody a možnosti motivace k dalšímu vzdělávání. Jak z průzkumu vyplynulo, senioři jsou velmi nesorodá skupina vyžadující specifický a individuální přístup, což jen potvrzuje informace uvedené v teoretické části této práce. Vzdělávací kurzy jsou navštěvovány seniory všech věkových kategorií, což může být rozmezí i několika desítek let. Jakákoliv standardizace či komparace takto diverzifikovaného segmentu je tedy velmi obtížná.

Nejvíce zastoupenou věkovou skupinou jsou senioři ve věku 60-70 let, ale jak bylo zmíněno, dá se předpokládat, že se tato věková hranice bude postupem času posouvat směrem nahoru. Už nyní 45 % respondentů uvedlo, že nejčastější věkovou skupinu tvoří studenti nad 70 let.

Z průzkumu vyplynulo, že senioři navštěvují především dlouhodobé a vícesemestrální kurzy, proto je poskytovatelé zařazují do své nabídky nejčastěji. Nevyhýbají se však ani krátkodobým kurzům či jednorázovým seminářům. Nemalé procento (36 %) respondentů uvedlo, že nabízejí kurzy online, což znamená, že se tato forma vzdělávání potkává u seniorů se zájmem. I přes to však senioři stále upřednostňují spíše prezenční formu studia, jak vyplynulo z dotazníkového šetření i ústních rozhovorů.

Co se týče studijních oborů, nejčastěji bývá v nabídce poskytovatelů informatika a cizí jazyky. To, že mají senioři čím dál větší zájem o informační technologie, mi potvrdily během rozhovorů i obě respondentky. Z průzkumu dále vyplynulo, že si senioři rádi volí kurzy trénování paměti či pohybové a sportovní kurzy. Snaha o aktivní zdravý životní styl a přizpůsobování se moderní době je zde tedy velmi patrná.

Většina respondentů dotazníkového šetření vnímá, že senioři nejčastěji studují z důvodu navazování sociálních kontaktů a čistého zájmu o získání vědomostí v daném oboru. Tato skutečnost vyplynula i z ústních rozhovorů se zástupkyněmi obou univerzit třetího věku. Respondenti se také shodují na tom, že mezi časté důvody ke vzdělávání seniorů patří

zlepšování paměti, celkové udržování se v kondici a snaha o smysluplnou výplň nadbytku volného času.

Průzkum dále ukázal, že senioři nejčastěji ukončují studium ze zdravotních či rodinných důvodů. Ekonomické důvody neuvedl ani jeden z respondentů. Zdravotní důvody jsou tedy zpravidla tou největší překážkou, kterou musí senioři překonávat při jejich cestě za vzděláním. Pokud jim to zdraví dovolí, rádi v této cestě pokračují. Motivací jim k tomu bývá vlastní touha po vzdělání, potřeba seberealizace, sounáležitosti a sociálního kontaktu. Navazování kontaktů a pocit sounáležitosti je zároveň jejich nejsilnější vzdělávací potřeba. Nutno však dodat, že na otázku, zda poskytovatelé uskutečňují pravidelné průzkumy vzdělávacích potřeb, odpovědělo kladně šest respondentů z jedenácti, tedy o něco málo více než polovina. Otázkou tedy je, jak moc přesně odpovídají představy poskytovatelů vzdělávacích kurzů skutečným potřebám jejich účastníků.

Respondenti se ve svých odpovědích určitě shodnou, že senioři potřebují velmi specifický přístup, kde se lektor snaží navázat se studenty přátelský a otevřený vztah nezaložený na direktivním stylu výuky. Senioři musí mít pocit, že je jim nasloucháno a jejich potřeby je nutné řešit vždy individuálně.

8.1 Odpovědi na výzkumné otázky

Pro potřeby této práce byly stanoveny výzkumné otázky, na které se pokusím odpovědět na následujících stránkách.

Jaké jsou vzdělávací potřeby seniorů?

Jak již bylo uvedeno výše a jak také vyplývá z mého průzkumu, vzdělávací potřeby seniorů jsou značně diferenciované. I přes to však vykazují společné znaky, kterými jsou především potřeba získávání nových informací a udržování vlastní aktivity, potřeba navazování kontaktů či smysluplné vyplnění volného času. Mimo to z šetření také vyplývá, že se senioři mají potřebu vzdělávat kontinuálně, proto upřednostňují vícesemestrální a dlouhodobé kurzy.

Vzhledem k tomu, že většina respondentů definuje poptávku po jejich službách jako stále stejnou či rostoucí, můžeme vyvozovat, že se jim výše uvedené potřeby seniorů daří úspěšně saturovat.

Jaká je největší motivace seniorů ve vzdělávání?

Nejčastější předpoklad u odpovědi na tuto otázku bývá, že senioři se vzdělávají hlavně z důvodů navazování sociálního kontaktu a vyplnění nadbytku volného času. Tato obecná úvaha se mým průzkumem potvrdila jen částečně. Senioři opravdu shledávají dle respondentů studium formou společenské aktivity, díky níž navazují a udržují kontakty s ostatními lidmi. Při zjišťování motivace seniorů ke vzdělávání se však také projevilo, že mimo to mají senioři skutečně zájem o získávání nových znalostí a dovedností v jimi zvolených oborech. Stimulem jim k tomu bývá vlastní touha po seberealizaci a uznání, která pramení z vnitřní motivace. Dle slov zástupců center celoživotního vzdělávání U3V je pro seniory určitou motivací i prestiž, kterou jim studium na vysoké škole přináší. Jednotlivé důvody ke vzdělávání se od sebe samozřejmě velmi liší, ale výše uvedené motivy lze dle mého průzkumu uvést jako stěžejní.

Jaké jsou možné prostředky motivace seniorů k dalšímu vzdělávání?

Faktorů, které ovlivňují účast seniorů na dalším vzdělávání, je velmi mnoho, ale motivace je rozhodně jedním z nejzásadnějších z nich. Jak průzkum ukázal, ti senioři, kteří jsou do vzdělávacího procesu již zapojeni, mají většinou dostatek vlastní motivace. Mohlo by se tedy zdát, že vnější stimuly k zahájení studia ani nepotřebují. Tyto výsledky však vychází z předpokladu, že senior již o vzdělávání zájem projevil. Stále se však jedná jen o malé procento z celkového počtu seniorů. Dostatečné množství statistických dat týkajících se míry zapojení seniorů do vzdělávacího procesu bohužel chybí. I tak se dá ale odhadnout, že se jedná o jednotky procent. Dle šetření Labour Force Survey byla v roce 2018 účast lidí ve věku 55-74 let na dalším vzdělávání pouze 4,4 % (Šerák, Vidovičová, Wija, 2019).

Jak tedy tato čísla zvýšit a zapojit do vzdělávacího procesu ty seniory, u kterých vnitřní motivace chybí či je nedostatečná? Z mého průzkumu vychází jako nejvhodnější, lépe řečeno, nejčastější způsob vnější motivace, osvěta. Tuto metodu uvedla většina respondentů a vyplynulo tak i z osobních rozhovorů se zástupkyněmi center celoživotního vzdělávání.

Další vhodnou formou zvýšení motivace seniorů se zdá být slovní podpora či povzbuzení a také finanční incentivy, jako jsou kurzy či doprovodné aktivity zdarma.

8.2 Doporučení pro praxi

Z výše uvedených zjištění vyplývá, že pro úspěšné naplňování vzdělávacích potřeb seniorů, je třeba dbát na jejich různorodost. Nabídka poskytovatelů by určitě měla odrážet poptávku po jednotlivých oborech a zároveň by měla vždy pružně reagovat na aktuální změny v trendech. V současné době je to například poptávka po jazykových, počítačových či ICT kurzech. Kromě jejich zaměření je třeba také volit vhodnou délku těchto programů, a to tak, aby měli senioři vždy možnost v daném oboru pokračovat i v dalších obdobích.

Vzdělavatelé by se měli snažit přizpůsobovat obsah i tempo výuky konkrétním požadavkům jejich účastníků, poskytovat vhodné výukové materiály a vytvářet příznivé studijní podmínky s přátelským přístupem, kde je direktivní způsob vyučování omezen na nutné minimum. Vzdělávání seniorů je založeno na jeho dobrovolnosti, což by se mělo odrážet nejen v jeho metodách, ale i ve způsobu komunikace. Zároveň by měli zohledňovat, že každý z účastníků vstupuje do vzdělávacího procesu z jiných důvodů, kdy mnohdy převládá nejen touha po samotném vzdělání, ale i snaha o navazování sociálního kontaktu.

Co se týče motivování seniorů k dalšímu vzdělávání, zde se jako vhodné zdají být hlavně osvěta a slovní povzbuzení. Senior by měl být nejen srozuměn s možnostmi a formami dalšího vzdělávání, ale i o jeho smysluplnosti a významem, a to pro něj samotného, potažmo pro celou společnost. Jako další vhodná metoda motivace se jeví finanční pobídka. Nemusí to však být pouze sleva či kurzovné zdarma, velmi často se jako vhodná jeví i metoda finanční spoluúčasti. Tato forma motivování sice z výše uvedeného průzkumu přímo nevyplývala, ale v praxi bývá pravidlem, že pokud si za něco platíme, většinou se i více snažíme.

9 Závěr

Co vede seniory k účasti na dalším vzdělávání? Jaké jsou jejich potřeby? Jaká je jejich motivace a jak nejlépe motivovat ty, kteří se do vzdělávacího procesu ještě nezapojili? Toto byly otázky, kterými jsem se ve své diplomové práci na téma *Vzdělávací potřeby seniorů a jejich motivace k dalšímu vzdělávání* zabývala.

Na základě teoretické části mé práce mohu konstatovat, že motivovat staršího člověka je velmi složitý úkol vyžadující zvýšenou míru empatie a individuální přístup. Senior vstupuje do vzdělávacího procesu dobrovolně, přičemž je zpravidla popoháněn silnými vnitřními motivy. Ty je potřeba umět náležitě rozvíjet, což klade velké nároky na kompetence konkrétního vzdělavatele.

Na své cestě za vzděláním musí senior odolávat nejrůznějším překážkám ať už vnějšího či vnitřního charakteru. Na základě výše uvedeného empirického zkoumání jsem došla k závěru, že dominující bariérou bývá špatný zdravotní stav či nepříznivá rodinná situace, ale roli zde hrají také finanční důvody a nedostatečná motivace.

Snaha o odstraňování výše uvedených bariér a motivace seniorů k dalšímu vzdělávání má pro nás celospolečenský význam. Nejen z hlediska ekonomického, ale i z hlediska zachování a rozvíjení sociálních, kulturních a duchovních hodnot. Starší lidé jsou a měli by být vnímáni jako zdroj moudrosti a cenných zkušeností, ze kterých naše společnost může čerpat a na jejichž základě se může dále rozvíjet.

Díky času, který jsem strávila nad studiem problematiky týkající se mé diplomové práce, jsem si uvědomila, že se na seniory mnohdy nahlíží zkreslenou optikou. Panuje zde tendence vnímat seniory a přistupovat k nim jako k jedné z dalších marginalizovaných skupin naší společnosti, tedy s jistým odstupem a vlastní nezúčastněností. Ačkoliv však existuje jen malá pravděpodobnost, že se jednoho dne stane většina populace bezdomovci či handicapovanými, seniory se staneme s jistotou téměř všichni. Rozhodně se tedy nejedná o okrajové téma a ve svém přístupu k seniorům bychom tento fakt měli mít neustále na paměti.

Jak trefně vyjadřuje Klevetová (2017, s.144): „*Je pravda, že stáří bylo a je moderní společností vyřazováno z celospolečenského uvažování, a tím senioři postrádají důstojný kredit. Nepochybně demografické panice a začneme chápat stáří jako důležitou etapu v životě, odstraníme mýtus, že stáří je nemoc, přestaňme posuzovat stáří podle věku a nemoci. Úkolem každého z nás je a bude vytvořit si vlastní model aktivního stárnutí, dokázat pro sebe vybírat užitečné nové informace, tvořivě pracovat, kvalitně odpočívat. Učit se způsobu života, který nám přináší radost, i přes změny, které nás mohou ve stáří provázet.*“

Závěrem této práce bych ještě ráda vyjádřila jednu myšlenku. Podstatou vzdělávání, a to nejen seniorů, byla vždy snaha o probuzení touhy k poznávání. Tato snaha však nepramenila z potenciálního ekonomického či tržního přínosu vzdělávání, ale z přínosu pro náš duševní rozvoj. Rozvoj osobnosti člověka, jeho mravních a duchovních hodnot je dokonce ukotveno ve školském zákoně, jako jeden z obecných cílů vzdělávání.

Jak se říká *ve zdravém těle zdravý duch* a jsem si jistá, že to platí i naopak. V naší cestě za společností vědění by tedy duchovní přínos vzdělávání měl být vždy kladen před přínosy ekonomické či jakékoliv další.

Seznam použitých informačních zdrojů

1. ARMSTRONG, Michael a Stephen TAYLOR. 2015. *Řízení lidských zdrojů: moderní pojetí a postupy: 13. vydání*. Přeložil Martin ŠIKÝŘ. [online]. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-5258-7. [cit.20.2.2021]. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/rizeni-lidskych-zdroju-1203/>
2. BARTOŇKOVÁ, Hana. *Analýza vzdělávacích potřeb – zdroje, oblasti, kritéria indikátory (přívodce studiím)*. Studijní text k projektu *Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci* [online]. [cit.20.1.2021]. Dostupné z: https://www.pdf.upol.cz/fileadmin/userdata/PdF/VaV/2019/odborne_seminare/FF_Bartonova_Analyza_vzdelavacich_po_0d_0a_treb_zdroje_oblasti.pdf
3. BARTOŇKOVÁ, Hana. 2010. *Firemní vzdělávání*. [online]. Praha: Grada. Vedení lidí v praxi. ISBN 978-80-247-2914-5. [cit.20.1.2021]. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/firemni-vzdelavani-360/>
4. BENEŠ, Milan. *Andragogika, 2. aktualizované a rozšířené vydání*. 2014 Praha: Grada Publishing, a.s., ISBN 978-80-247-4824-5.
5. BENEŠOVÁ, Dana, 2014. *Gerontagogika: vybrané kapitoly*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha. ISBN 978-80-7452-039-6.
6. CIESLAR, Jan, 2012. *ČSÚ statistiky nezkresluje*. [online]. Český statistický úřad. [cit. 24.6.2020]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/csu_statistiky_nezkresluje20121001
7. CIESLAR, Jan, 2019. *Věková struktura populace se výrazně mění*. [online]. Český statistický úřad. [cit. 24.6.2020] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vekova-struktura-populace-se-vyrazne-meni>
8. Česká zemědělská univerzita, [online]. ČZU. [cit. 24.6.2020]. Dostupné z: www.e-senior.cz
9. HARTL, Pavel. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-803-1.

10. HAŠKOVCOVÁ, Helena, 2010. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team. ISBN 978-80-87109-19.
11. KLEVETOVÁ, Dana, 2017. *Motivační prvky při práci se seniory*. 2., přepracované vydání. [online]. Praha: Grada Publishing. Sestra (Grada). ISBN 978-80-271-0102-3. [cit.19.1.2021]. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/motivacni-prvky-pri-praci-se-seniory-3013/>
12. KOLÁŘ, Zdeněk. 2012. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. [online]. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3710-2. [cit.24.10.2020]. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/e-kniha/vykladovy-slovník-z-pedagogiky-260403/>
13. KRYSTOŇ, Miroslav, ed., ŠERÁK, Michal. a TOMCZYK, Łukasz., 2014. *Nové trendy ve vzdělávání seniorů: [česko-polsko-slovenské studie z andragogiky a sociální gerontologie] = Nowe trendy w edukacji seniorów: [Czesko-Polsko-Słowackie studia z zakresu andragogiki i gerontologii społecznej]*. [online]. Wyd. 1. Banská Bystrica: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR. [cit.19.1.2021]. Dostupné z: https://gerontolodzy.files.wordpress.com/2014/10/ksiazka_pl-cz-sk_tomi.pdf
14. KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2011. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*. [online]. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3604-4. [cit.20.6.2020]. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/strnuti-z-pohledu-pozitivni-psychologie-1950/>
15. Herzbergova motivační teorie dvou faktorů. ManagementMania. [online]. Copyright © 2011-2016 ManagementMania.com. [cit. 26.6.2020] Dostupné z: <https://managementmania.com/cs/herzbergova-teorie-dvou-faktoru>
16. MATYÁŠOVÁ, Edyta, 2014. *Bariéry ve vzdělávání dospělých*. [online]. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. [cit.19.1.2021]. Dostupné z: https://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/28753/maty%C3%A1%C5%A1ov%C3%A1_2014_dp.pdf?sequence=1&isAllowed=y
17. MUŽÍK, Jaroslav. 2012. *Profesní vzdělávání dospělých*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. Vzdělávání dospělých. ISBN 978-80-7357-738-4.

18. NAKONEČNÝ, Milan. 1996. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0592-7.
19. PAVLOV, Ivan. 2018. *Teória výchovy a sebevýchovy dospelých*. Belianum: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-557-1516-2
20. PAVLOV, Ivan, KRYSTOŇ, Miroslav. 2020. Podpora profesijného rozvoja pedagogického sboru školy. Banská Bystrica: Belianum. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-557-1668-8
21. PLAMÍNEK, Jiří. 2015. *Tajemství motivace: jak zařídit, aby pro vás lidé rádi pracovali*. [online]. 3., rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing. Poradce pro praxi. ISBN 978-80-247-5515-1. [cit.26.6.2020]. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/tajemstvi-motivace-2491/>
22. PRŮCHA, Jan, 2014 *Andragogický výzkum*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5232-7.
23. PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA, 2014. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. [online]. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4748-4. [cit.26.6.2020]. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/e-kniha/andragogicky-slovník-195306/>
24. RABUŠICOVÁ, Milada a Ladislav RABUŠIC, ed. 2008. *Učíme se po celý život?: o vzdělávání dospělých v České republice*. [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit.21.1.2021]. ISBN 978-80-210-4779-0. Dostupné z: https://www.press.muni.cz/media/24086/ucime_text.pdf
25. Motivace, dělení motivů, sebezáchovné (biologické), psychické a sociální motivy. *Studium psychologie* [online]. Copyright © 2020 Všechna práva vyhrazena [cit. 26.6.2020]. Dostupné z: <https://www.studium-psychologie.cz/obecna-psychologie/12-motivace-deleni-motivu.html>
26. ŠERÁK, Michal, 2013. *Mění se role vzdělávání seniorů v akcelerujícím světě*. [online]. Stárnutí a stáří v rychle se měnícím světě. Praha: Sosnowiec. ISBN 978-83-61991-19-9 [cit.26.6.2020]. Dostupné z: https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/8151/Starzenie_sie_i_starosc_w_dynamicznie_zm.pdf?sequence=1#page=138
27. ŠERÁK, Michal, VIDOVIČOVÁ, Lucie, WIJA, Petr. 2019. *Komparativní analýza přístupu veřejné správy ve vybraných státech EU k participaci seniorů na veřejném*

rozhodování. © Institut pro sociální politiku a výzkum, z.s. Praha. ISBN 978-80-907662-0-4

28. ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ, 2015. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika* [online]. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5446-8. [cit.26.6.2020]. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/edukace-senioru-1274>
29. TOMEŠ, Igor a Kateřina ŠÁMALOVÁ, 2017. *Sociální souvislosti aktivního stáří*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-3612-2.
30. VEBER, Jaromír, 2009. *Management: základy, moderní manažerské přístupy, výkonnost a prosperita*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Management Press. ISBN 978-80-7261-274-1.
31. VETEŠKA, Jaroslav, 2016. *Přehled andragogiky: úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1026-9
32. VETEŠKA, Jaroslav, 2017. *Gerontagogika: psychologicko-andragogická specifika edukace a aktivizace seniorů*. 2. doplněné a rozšířené vydání. Praha: Česká andragogická společnost. Česká a slovenská andragogika. ISBN 978-80-905460-7-3.

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Dotazník pro poskytovatele vzdělávacích kurzů pro seniory

Příloha č. 2 – Seznam obrázků

Příloha č. 3 – Seznam grafů

Příloha č. 1

- 1) Jaké druhy vzdělávání pro seniory nabízíte?
 - a. Dlouhodobé vzdělávací kurzy
 - b. Krátkodobé vzdělávací kurzy
 - c. U3V
 - d. Jednorázové přednášky a semináře
 - e. Rekvalifikační kurzy
 - f. Exkurze
 - g. Online kurzy
 - h. Jiné
- 2) O jaké zaměření vzdělávacích programů je největší zájem?
 - a. Informatika a počítačové dovednosti
 - b. Jazyky
 - c. Historie
 - d. Kultura
 - e. Ekologie
 - f. Psychologie
 - g. Jiné.....
- 3) Plánujete současnou nabídku rozšířit?
 - a. Ano, plánujeme to
 - b. Zatím ne
- 4) Jaké je nejčastější věkové složení studentů?
 - a. 50-60 let
 - b. 60-70 let
 - c. Nad 70 let
- 5) Zaznamenali jste v posledních letech zvýšený zájem o vaše programy?
 - a. Ano – nárůst poptávky
 - b. Stále stejná poptávka
 - c. Ne – pokles poptávky
- 6) Jak se snažíte seniory motivovat k dalšímu vzdělávání?
 - a. Finanční podpora
 - b. Kurzy zdarma
 - c. Slovní podpora a povzbuzení
 - d. Osvěta
 - e. Nabídka individuálních programů
 - f. Jiné
- 7) Jaké jsou nejčastější důvody ke vzdělávání u vašich studentů seniorů?
 - a. Zlepšení paměti
 - b. Společenský kontakt a pocit sounáležitosti
 - c. Profesní a osobnostní rozvoj
 - d. Zájem o obor
 - e. Nadbytek volného času
 - f. Tlak ze strany okolí

- g. Nemožnost studovat v minulosti
 - h. Jiný důvod
- 8) Mají senioři zájem o vzdělávání online formou?
- a. Ano. Čím dál častěji
 - b. Jen zřídka
 - c. Ne. Senioři upřednostňují prezenční formu výuky
 - d. Jiné
- 9) Jaké jsou nejčastější důvody ukončení studia ze stran seniorů
- a. Nedostatek času
 - b. Špatná dostupnost
 - c. Náročnost kurzů
 - d. Špatný zdravotní stav
 - e. Ekonomické důvody
 - f. Rodinné důvody
 - g. Jiné
- 10) Existují nějaké bariéry bránící rozvoj vzdělávacích kurzů pro seniory?
- a. Ano, jaké
 - b. Nezaznamenali jsme žádné bariéry
- 11) Probíhá z vaší strany pravidelný průzkum vzdělávacích potřeb?
- a. Ano. Pravidelně
 - b. Ne tak často
 - c. Vůbec ne
- 12) Zaznamenáváte nějaké speciální potřeby u seniorských studentů?
- a. Ano. Jaké
 - b. Nemáme o nich přehled.
 - c. Nezaznamenáváme žádné zvláštní potřeby
- 13) Myslíte si, že senioři pociťují při studiu stres či nervozitu?
- a. Spíše ano.
 - b. Spíše ne.
 - c. Nedokážu posoudit.
- 14) Co je podle vás pro seniory nejsilnější motivací?
- a. Potřeba získání vědomostí
 - b. Potřeba sounáležitosti a sociálního kontaktu
 - c. Potřeba uznání veřejnosti
 - d. Potřeba seberealizace
 - e. Potřeba sebeuznání

Příloha č. 2

Obrázek č. 1 – Babička 66 let.

Obrázek č. 2 – Maminka 65 let.

Obrázek č. 3 - Ústřední kompetence kompetenčního modelu dle kritéria rolí vzdělavatele

Obrázek č. 4 – Maslowova pyramida potřeb

Příloha č. 3

Graf č. 1 – Druhy vzdělávacích kurzů

Graf č. 2 – Zaměření kurzů

Graf č. 3 – Rozšíření nabídky

Graf č. 4 – Věkové rozložení

Graf č. 5 – Zájem o služby

Graf č. 6 – Způsoby motivace seniorů

Graf č. 7 – Důvody ke vzdělávání seniorů

Graf č. 8 – Zájem o online kurzy

Graf č. 9 – Důvody ukončení studia

Graf č. 10 – Bariéry ve vzdělávání seniorů

Graf č. 11 – Potřeby ve vzdělávání seniorů

Graf č. 12 – Motivace ke vzdělávání seniorů